

Göç Alan Ülke Sınıflandırması İçin Metodolojik Çerçeve Analizi¹

Özlem Alioğlu Türker²

Göç Alan Ülke Sınıflandırması İçin Metodolojik Çerçeve Analizi	Methodological Framework Analysis for Migration Receiving Country Classification
Öz <p>Geleneksel göç alan ülke sınıflandırmaları, yakın dönemde yoğun göç alan yeni ülkeleri kapsamamaktadır. Yeni hedef ülkelerde yürütülecek saha araştırmalarının literatür ile bütünleşebilmesi ve ülkelerarası karşılaştırmalı araştırmaların yapılabilmesi için metodolojik sınırlılıkları aşmak gerekmektedir. Bu makalede göç alan ülke tipolojileri oluşturulurken yaygın olarak kullanılan ulus-devlet oluşumu, yurttaşlık rejimleri ve göç politikaları tarihsel ve kuramsal olarak analiz edilmiştir. Birbiriyle ilişkili değişkenlerin bir ülkenin göç profilini belirlemede kullanılabilecek; tarihsel, yasal ve politik düzlemde izlenebilecek metodolojik araçlar olduğu sonucuna varılmıştır.</p>	Abstract <p>Traditional classifications of immigration countries are inefficient in covering new destination countries that recently received high numbers of immigrants. It is necessary to overcome methodological limitations in order to integrate field research in new destination countries with the literature and to conduct cross-national research. In this article, nation-state formation, citizenship regimes and migration policies, which are widely used when creating immigration country typologies, have been analyzed historically and theoretically. It has been concluded that, those interrelated variables can be used as methodological tools to determine the migration profile of a country and be traced through historical, legal and political levels.</p>
Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Ulus-Devlet, Yurttaşlık, Göç Politikaları	Keywords: International Migration, Nation-State, Citizenship, Immigration Policies
JEL Kodları: F22, K37	JEL Codes: F22, K37

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Çalışmanın tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Bu çalışma Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Hayriye Erbaş danışmanlığında Özlem Alioğlu Türker tarafından "ABD ve Türkiye'deki İranlı Göçmen Topluluklarında Sanatçıların Algı ve Deneyimleri" başlığı ile tamamlanarak 31.03.2022 tarihinde savunulan Doktora tezinden türetilmiştir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, alioglut@ankara.edu.tr

1. Giriş

Göç araştırmaları alanındaki kuram ve yaklaşımlara dair genel bir sorun ve buna eşlik eden eleştiri, kuramsallaştırmanın coğrafi olarak sınırlı bölgeleri kapsamından kaynaklıdır. Klasik göçmen ülkelerini (ABD, Avustralya, Kanada) ve Batı Avrupa ülkelerini kapsayan bu coğrafi sınırlılık, aynı zamanda kuramların geliştirildiği ülkeler ile büyük oranda özdeş olduğu için göç kuramlarında perspektifin tek yönlülüğü ile sonuçlanabilmektedir. Son dönemde ve gitgide artan biçimde kuramsallaştırmaya dair eleştiriler ve perspektifi çeşitlendirme çabaları artmıştır. İlk nedeni göçün vaka olarak artması ve çeşitlenmesi yani düzenli işgücü göçü ve benzeri geleneksel göç türlerinin yerini, yerinden edilmiş kişilerin kitlesel sığınma ve iltica talebine bırakmasıdır. Yeni göçler bir kaynak ülkeden bir hedef ülkeye milyonlarca kişinin birkaç yıl gibi sınırlı bir sürede “akışı” biçiminde gerçekleşebilmektedir. İkinci neden ise göç nedenleri ve türlerinin çeşitlenmesiyle de ilişkili olarak insan hareketliliğinin geleneksel “Doğudan” “Batıya” veya “Küresel Güneyden” “Küresel Kuzeye” rotalarının değişmeye başlamasıdır.

Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) 2022 yılı raporuna göre geleneksel göç veren ülke konumundaki Türkiye, son yıllarda en çok sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülke olma statüsünü korumaktadır ve Suriye-Türkiye arasındaki göç koridoru dünyada en yoğun nüfus hareketliliğinin olduğu ikinci büyük rota haline almıştır (McAuliffe ve Triandafyllidou, 2021: 21-57). Buna ek olarak, dünyadaki mültecilerin %80’den fazlasının Türkiye, Uganda, Pakistan, Lübnan ve İran gibi gelişmekte olan ülkelerde bulunduğu tespit edilmiştir (DeHaas vd., 2019: 891). Olgusal alandaki bu değişmeler kuramsal alanda da yeni yaklaşımları zorunlu kılmaktadır. Göç alan ülkelerin çeşitlenmesi, göç rejimi tipolojilerinin de yeniden gözden geçirilmesini gündeme getirmiştir (Boucher ve Gest, 2015).

Türkiye’nin de aralarında olduğu ve geleneksel göç alan ülke sınıflandırmalarında yer almayan pek çok ülke, olgusal değişmeye paralel biçimde araştırmaların sahası haline gelirken; araştırmalarda kullanılan kuramsal yaklaşımlar ve kavram setleri büyük oranda geleneksel göç türleri ve rotalarına ait literatürden oluşmaktadır. Bu nedenle saha araştırmalarının, göç çalışmaları alanını güçlendirecek kuramsal ve kavramsal eklemlenmeye hizmet edememesi sınırlılığından söz etmek mümkündür. Sınırlılıkları aşmaya yarayacak ve sosyolojik kuramlaştırmayı güçlendirecek en önemli analitik stratejilerden biri kabul edilen ülkelerarası karşılaştırmalar (Kohn, 1987) yine geleneksel göç ülkeleri üzerinden yapılabilmektedir çünkü saha araştırmasının zorluklarına ek olarak metodolojik belirsizlikler araştırmacıları bu “maceraya” atılmaktan geri tutabilmektedir.

Göç alan fakat kalıplaşmış göç alan ülke sınıflandırmalarında konumlandırılırken metodolojik sınırlılıklarla karşılaşılacak bu ülkeler için “terzi işi” diye tarif edebileceğimiz türden tanımların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu makale ile amaçlanan var olan kalıpları çözümlenerek, bu tipolojilerin oluşturulmasında kullanılan ana değişkenleri tespit etmektir. Mevcut değişkenlerin disiplinlerarası bir yaklaşımla ve birbirleriyle ilişkili olarak analiz edilmesi farklı ülke bağlamlarında aynı değişkenlerin izlenebilmesi için metodolojik bir çerçeve işlevi görme imkânına sahip olacaktır. Türkiye’nin de aralarında bulunduğu son dönemde yoğun göç alan ülkeler üzerine yapılan saha araştırmalarında ve karşılaştırmalı çalışmalarda; bu değişkenlerin tarihsel, hukuki ve siyasal düzlemlerde izlenmesi ile yeni sınıflandırmaların yapılabilmesi mümkün olacaktır. Buna ek olarak, dinamik göç olgusuyla değişime uğrayan geleneksel göç alan ülkelerin sınıflandırmasına aynı değişkenler kullanılarak yeniden göz atılması söz konusu olabilecektir.

Göç alan ülke tipolojilerine bakıldığında özellikle karşılaştırmalı çalışmalarda (Brubaker, 1992; Castles, 1995; Castles ve Miller, 2008; Freeman, 1995; Joppke, 1999) kullanılan bazı değişkenlerin öne çıktığı gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki, günümüzde hâkim devlet türü olan ulus-devletlerin tarihsel oluşum süreci ve bu süreçte baskın olan uluslaşma kavrayışlarındaki farklılıktır. İkinci değişken, ulusal kimlik, uluslaşma süreci ve “biz” algısı ile yakından ilgili olan ve birçok örnekte hukuki olarak göçmen olan – olmayanı ayıran yurttaşlık rejimidir. Her devletin, devlete ve topluma üyeliği belirleyen bir yurttaşlık rejimi bulunmakta ve göçmenlere bu statünün hangi şartlar altında verilebileceği ya da verilemeyeceği bu rejim uyarınca belirlenmektedir. Bu nedenle yurttaşlık kavramı ve göç sosyolojisi bağlamındaki tezahürleri göç alan ülkeleri sınıflandırmak bakımından ayırt edici niteliktedir. Göç politikaları, göç kontrol ve göçmen uyumu politikaları olmak üzere iki alt başlıkta ele alınacaktır. Göç kontrol politikaları göçmenleri kabul edip-etmeme hususunda dönem, grup, sayı belirleme kararlarını kapsamaktadır. Göçmen uyumu ise var olan göçmenlerin toplumun geri kalanı ile nasıl bütünleşeceği ya da ayrı tutulacağına dair devletin tutumunu göstermektedir. Göç politikaları dönemsel olarak değişebilen, dinamik bir politika alanıdır ancak göç edilen ülkede göçmen topluluklarını doğrudan etkileyen koşulları göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Ulus-devlet, yurttaşlık ve göç politikası kavramları sosyolojinin yanı sıra siyaset bilimi, hukuk, tarih, demografi ve uluslararası ilişkiler gibi birçok farklı disiplinin alanını kesmektedir. Bu çalışmada da göç sosyolojisi yaklaşımı merkezde tutularak yer yer farklı disiplinlerin kavramsallaştırmaları ve tartışmalarına değinilecektir. Her bir kavramın hem tarihsel olgusal gelişimi hem de kuramsal yaklaşımlar bir arada ele alınarak göç alan ülke sınıflandırmalarında nasıl kullanılageldiği ve olası diğer açıklamalarının analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

2. Ulus-Devlet Oluşumu ve Demografi

Ulus-devlet, bir devlet formu olarak Aydınlanma sonrası süreçte ortaya çıkmış ve kent-devleti, imparatorluk, krallık gibi devlet türlerini geride bırakarak yaklaşık son 200 yılda hâkim devlet biçimi haline gelmiştir. 1648 Vestfalya Düzeni ile gelişen egemen devlet fikri, kendi kaderini tayin hakkı (*self-determination*) ve devletler arası eşitlik ilkeleri ulus-devletin ortaya çıkış koşullarını hazırlamıştır. Yazılı bir anayasası olan, bağımsız ve eşit yurttaşlardan oluşan ve bir ulus adına hükmeden modern ulus-devlet, XVIII. yüzyıl sonlarında gerçekleşen Fransız ve Amerikan Devrimlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır (Wimmer ve Feinstein, 2010: 764). Ulus-devletin ayırt edici özelliği meşruiyetini ilahi bir güç, kilise gibi kurum ya da soya dayanan yönetme hakkından değil; hükmettiği topraklarda yaşayan halkın egemenlik devrinden almasıdır. Böylece insan toplulukları, cemaatlerin, onlar adına yöneten devlet ile etkileşimi içinde ulus kavramı şekillenmiştir. Bu tanım ulus-devletlerin demokratik rejimlerle örtüştüğü düşüncesini getirirse de var olan örneklere bakıldığında farklı rejimlere tâbi ulus-devletlerin mevcut olduğu görülmektedir.

Ulus-devletin egemenlik alanı ve meşruiyetinin kaynağı, belirli bir coğrafi alan olan ülkesi üzerinde yaşayan halkı, nüfusedir. Bir ülkede yaşayan nüfusun ortak tarih, kültür, dil, inanç ve gelecek ülküsünü paylaştığı yani homojen olduğu fikri ulus kavramına tekabül etmektedir. Ulus-devletin çelişkisi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Hemen hemen hiçbir örnekte egemenlik kurulan ülke ve nüfus birbiriyle örtüşmemekte; homojen olduğu varsayılan küçük gruplar dahi çeşitlilik içermektedir. Benedict Anderson’ın ulusları “hayali cemaatler” olarak nitelemesinin bir sebebi, ulusların tarihin belli bir noktasında ortaya çıkan belirli ekonomik, teknolojik ve toplumsal değişimlerin sonucu olarak kurgulanmış kategoriler olmasına rağmen; milliyetçiler tarafından her zaman var olmuş “doğal” gruplar olarak anlaşılmasına yönelttiği eleştiridir. Bu

bağlamda, kendisi kurgulanmış bir kategori olan ulusun yaşadığı coğrafya ile meşruiyetini bu gruptan alan ulus-devletin hâkim olduğu sınırlar, çoğu zaman örtüşmediği için çeşitli boşluklar, çelişkiler ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet çok eleştirilen kavramlar olmakla birlikte modern ve hatta modern sonrası dünyanın gerçekliğinde yerlerini korumaktadırlar. Özellikle küreselleşme süreci ile ortadan kalkacağı düşünülen ulus-devletler³, halen uluslararası siyasal sistemin en güçlü aktörleridir.

Ulus-devlet ve ulusal sınırları, uluslararası göçün varlık nedeni olan kurumlar arasında düşünmek mümkündür. İnsan hareketliliği, göçebelik ya da modern göçe benzer nedenlerle göç, insanlık tarihi boyunca var olmuştur. Ancak uluslararası göç kavramı, ulus-devletler ve ulusal ülke sınırları, vatandaşlık gibi kurum ve kavramlar ile birlikte XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Özetle, uluslararası göçü mümkün kılan olgulardan biri, ulus-devletin bizzat kendisidir. Aristide Zolberg'in göç kuramına adını verdiği siyasi yaklaşım (*political perspective*) da benzer bir noktadan hareket etmektedir. Göç analizi için mikro ve makro kuramlara bir alternatif geliştiren Zolberg; egemen ülkesel devletlerden oluşan sistemi, yaklaşımının merkezine konumlandırmıştır. Bunun için ulus-devlet öncesi insan hareketliliklerini dışarıda bırakmayı ve iç göç – dış göç ayrımı yaparak uluslararası göçü ayrı bir kategori olarak ele almayı gerekli görmektedir. Bu bağlamda uluslararası göç, insan nüfusu kendi içinde yenilenen kültürel ve sosyal sistemler olarak ulus-devletlerden oluşan dünya sisteminde bir sapma olarak değerlendirilmelidir (Zolberg, 1981). Dünya sistemi, kendi ülkesinin sınırları içinde yaşayan görece homojen uluslardan oluşmakta iken göç, bu sistemin içinde bir sıra dışılığı, sapmayı işaret etmektedir. Bu anlamıyla ulus-devlet nedeniyle var olan uluslararası göç, ulus-devlete karşı bir olgu gibi görünmektedir.

Ulus-devlet ve göç ilişkisinde bir başka boyut ise, liberal ulus-devletlerden oluşan kapitalist dünya sisteminin ortaya çıkış aşamalarında ve tek tek ulus-devletlerin inşa süreçlerinde göçün önemli bir etken ve aynı zamanda sonuç olmasıdır. XVI. yüzyıldan başlayan süreçte, Avrupalı devletlerin başı çektiği okyanus ötesi coğrafi keşifler, nüfus hareketi mefhumunu baştan aşağı değiştirmiştir. Merkantilizmin hâkim olduğu dönemde nüfus, işgücü olarak görülmeye başlanmış ve kıt bir kaynağa dönüşmüştür. Bu durum da nüfus ve göç üzerinde denetim politikalarını beraberinde getirmiştir. Coğrafi keşifler sonrasında yeni yerleşim oluşturulan topraklara kimlerin gideceği de Avrupalı devletler için önemli bir politika alanı olmuştur. Yeni kolonilerde çalıştırılmak üzere Afrikalı halklar köleleştirilmiş ve göçe zorlanmıştır. Diğer yanda ise, din ve mezhep farklılığı uluslaşma sürecindeki Avrupa devletlerinde ayrımcılık ve hatta cezalandırmaya neden olmuş; zulüm tehdidi altındaki dini gruplar iltica etmiş ve bu nüfus hareketliliği sonucunda da yeni uluslar oluşmuştur. Ulus-devletleşmenin ilerleyen aşamalarında asimile edilemez görülen gruplar da göçe zorlanmıştır. Özetle, kapitalist dünya sistemin aktörleri olan liberal ulus-devletler göçün hem nedeni hem de sonucu niteliğindedir ve merkez ile çevre ülkeler arasında devam edecek olan göç de yine bu dünya sistemi ile yakından ilgilidir (Zolberg 1978). Bu yönüyle dünya sistemi analizi, yalnız göçün ortaya çıkış nedenlerini açıklamamakta; ulus-devletlerin oluşum süreçlerinde göçü, karşılıklı bir etkileşim alanı olarak konumlandırmaktadır.

Diğer yandan göç, ulus-devleti çeşitli yönlerden tehdit eden bir olgu olarak değerlendirilmektedir. "Ulus devlet, 18. yüzyıldaki gelişiminden bu yana, siyasal birlik fikri temelinde olduğu kadar kültürel birlik temelinde de açıklandı. Çoğu ülkede ortak dil, kültür,

³ 1980'lerden itibaren küreselleşme, ulus-devlet ve göç bağlamında yapılan tartışmalara dair bir derleme için bkz. (Erbaş, 2009).

gelenek ve tarih üzerinden tanımlanan etnik homojenlik ulus devletin temeli olarak algılandı. Genellikle hayali –yönetici seçkinlerin bir inşası- olan bu birlik güçlü ulusal mitler yaratmıştır. Göç ve etnik farklılık bu tür bir ulus düşüncesini tehdit etmektedir, çünkü etnik kökenleri ortak olmayan bir halk yaratmaktadır” (Castles ve Miller, 2008:21). Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere ulus-devletlerin göç yaklaşımında kurucu anlatılar ve ulusal kimlik tarifi, bir devletin göçe yaklaşımını etkileme ve belki belirleme potansiyeline sahiptir.

2.1. Göç Bağlamında Ulus-Devlet Sınıflandırmaları

Teorik düzlemde bakıldığında göç hem ulus inşa sürecinde hem de daha sonraki süreçte ulus-devletin “etnik homojenlik” iddiasına muhalif bir toplumsal olgu olarak görülmektedir. Ancak nüfus kompozisyonu bakımından farklı türde ulus-devletler bulunmaktadır. Ulusları, ülkesel ulus (*territorial nation*) ve etnik ulus (*ethnic nation*) olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ülkesel ulus, belirli bir coğrafi alanda bulunan farklı grupların bir araya gelerek kapsayıcı bir siyasi kimlik ve merkezi bir hükümet altında birleşmesi durumudur ve örnek olarak İngiltere verilebilir. Etnik ulus ise nesebe bağlı bir topluluktur ve devletini aramaktadır. Buna örnek olarak Polonya’nın tarihsel durumu ve devletsiz bir topluluk olarak Kürtler verilebilir. Her ikisinin karışımı olan türde ise bir ulus için gerekli kültürel ve tarihsel köken mevcut iken, ulusal kimliğin ortaya çıkması ve ulus inşası için liderliğe ihtiyaç duyan Almanya ve İtalya gibi örnekler bulunmaktadır (Keely, 1996: 1047-1050). Ulus-inşa süreci farklı olan devletlerin, göçe ve göçmenlere yaklaşımı da paralel olarak farklılık göstermektedir.

Ulus-devlet, göç ve göçmen uyumu konusunda bir diğer sınıflandırma, toplumun demografik yapısına göre üç farklı ulus-devlet türü olduğunu öne sürmektedir. Bunlardan biri etnik aidiyet temelli ulus-devlettir ve ulusa aidiyet için baskın kriter bir etnik grup ya da kültürel topluluğa üyeliktir. Bu tür devletler göçmenleri ve onların çocuklarını, toplumun üyesi olarak kabul etmekte isteksizdirler; kan bağına dayalı vatandaşlık rejimi, göçü sınırlandırmaya yönelik politikalar uygularlar ve göçmenlerin uyumunu (bütünleşmesini) sağlamak yerine ayrı bir grup olarak konumlandırırlar. “Etnik saflık” ve “kültürel homojenlik” gibi ulus inşa mitlerine sahip bu devletlere, Almanya ve Avusturya gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri örnek verilmektedir. İkinci kategori ise bir siyasi topluluğa üyelik ve ortak kültürü paylaşma üzerinden aidiyet kurulan ulus-devletlerdir. Fransa, İngiltere ve Hollanda ile örneklendirilen bu ülkeler kolonyal geçmişlerine dayanan bir üstünlük fikri ve yurttaşlık, medeni haklar, siyasi katılım üzerine demokratik-milliyetçi hareketleri deneyimlemiş olma ortak özelliklerine sahiptirler. Bu ülkeler göçü asimilasyoncu politikalar ile karşılamışlardır ve daha sonra bir kısmı çoğulcu politikalara yönelmiştir. Yurttaşlık rejimleri topluma üyeliği mümkün kılacak türden olmakla birlikte dilsel ve kültürel olarak uyumlaşma beklentisi de mevcuttur. Üçüncü grup ise, klasik göçmen ülkeleri olarak anılan ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerdir ve çoğulcu ulus-devletler olarak adlandırılmıştır. Bu ülkelerde göç iznini takiben sivil topluma üyelik ve ulus-devlete katılım mümkündür. Farklı geçmişe sahip büyük göçmen gruplarının topluma uyumu için de çoğulcu politikalar tercih edilmekte; bazı örneklerde devlet müdahaleli çokkültürlülük politikaları da uygulanmaktadır (Castles, 1995: 303-305).

Göç politikalarının, bir ülkeye has tarihsel hususiyetler ve ulusal kimlik ve toplumsal çatışmanın da dâhil olduğu yurttaşlık ve milliyet mefhumu tarafından belirlendiğini iddia eden yaklaşıma “ulusal kimlik” yaklaşımı adı verilmektedir. Bu yaklaşımda tarihsel perspektif merkezi konumdadır (Meyers, 2000: 1251-1255). Ulus kavrayışı ve ulusçuluk biçimleri bakımından Almanya ve Fransa’yı karşılaştıran çalışma (Brubaker, 1992), devlet merkezli ve asimilasyoncu Fransız ulusçuluğunun göçmenleri yurttaş kabul ederek genişlemeci olduğunu; buna karşılık

etnik-kültürel ve farklılıkçı Alman ulusçuluğunun ise etnik Alman olmayan göçmelere kapalı yurttaşlık rejimi ile cisimleştiğini göstermektedir. Göç politikalarındaki farklılık ulus-inşa süreci ile yakından ilgilidir. Örneğin “[k]lasik göç ülkeleri, göçmenlerin entegrasyonunu kendi ulus inşa mitinin bir parçası haline getirerek bu durumla kolayca baş edebilmektedirler. Ne var ki, ortak kültürü kendi ulus inşa süreçlerinin merkezine yerleştiren ülkeler için bu çelişkiyi çözmek çok zordur” (Castles ve Miller, 2008: 21). Avustralya ve Almanya üzerinden yapılan tarihsel karşılaştırma da ulus-inşa süreçlerinin farklı koşullar altında gerçekleşmesinin, göçmenlerin toplumdaki konumunu nasıl etkilediğini örneklemektedir. Eski bir yerleşimci sömürgesinin mirası üzerine kurulmuş ve coğrafi bir ulus kavramını temsil eden Avustralya’da göçmen olarak kabul edilen kişinin, yurttaş olması ve topluma dâhil edilmesi neredeyse otomatik bir biçimde işleyen bir süreçtir. Ulusun etnisite üzerinden tanımlandığı Almanya’da ise göçmenler, toplumun bir parçası olsalar da devletten ve ulustan dışlanmışlardır (Castles ve Miller, 2008: 307-312).

Ulus-devlet inşa sürecinin arka planındaki ulus kavrayışı ve demografik yapının, bir ülkenin göç rejimini büyük oranda belirlediği anlaşılmaktadır. Ancak bu yapısal özelliği statik, değişmez bir nitelik olarak ele almak doğru değildir. Kuruluşu itibarıyla göçmen ülkesi olarak tanımlanan bazı ülkelerin bu kimlikten sıyrılmak istediği ya da aldığı göçü “geçici” olarak nitelendiren bazı ülkelerin zaman içinde bu durumla yüzleşerek politikalarını değiştirdikleri görülmektedir. Bir diğer değişme ise, göç veren ülkelerin göç alan ülkeye dönüşmesidir. 1970’lerden başlayan süreçte Güney Avrupa ülkelerinin deneyimledikleri durum budur. Bu ülkeler daha gelişmiş ülkelere göç vermeye devam ederken hem geri dönüş göçü hem de farklı kaynaklardan göç alan ülkelere dönüşmüşlerdir. Bu değişime uğrayan hemen her ülke gibi neredeyse hiçbir göç politikası olmadan göç alan ülke konumuna gelmişlerdir. Politika eksikliği, belgesiz göçmen sayısını artırmış ve bu göçmenlerin kayıt dışı sektörlerde çalışmasıyla sonuçlanmıştır. Göçle karşılaştıklarında uyguladıkları politikalar çoğunlukla yasal girişleri düzenlemek, yasadışı girişleri engellemek ve ülkede hâlihazırda var olan belgesiz göçmenleri kayıt altına alma yönünde gelişmiştir (Freeman, 1995: 893-896). Göçle yeni tanışan devletlerin ilk tepkisi, birçok örnekte göçü engellemeye yönelik politikalar uygulamak olmaktadır. Ancak göç politikaları başlığı altında açıklanacağı üzere, göç kontrol politikaları sınırlı düzeyde etkili olabilmekte ve göçmen akışı devam ettiği için farklı toplumsal sorunlara yol açmaktadır.

Göç alan ülke sınıflandırmaları yapılırken, tarihsel olarak ulus-devlet inşa süreci, ulusal kimliği destekleyen mitler ve demografik yapının oldukça belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Ulus-devlet, meşruiyetinin kaynağı olan ulusun sınırlarını çizerken, ulusal kimliği yani “biz”i tanımlamaktadır. Tarihin belli bir noktasında ortaya çıkmış, inşa edilen kategoriler olan ulus-devlet kimlikleri; tarihsel köken, mitler, coğrafya, kültürel kimlik ya da bir ideolojiye dayandırılmaktadır. Dışarıdan gelen yeni üyeler, yani göçmenler, bu oluşturulan aidiyet kategorisine uyumlu olup olmamasına göre farklı göçmenlik deneyimleri ile karşılaşmaktadırlar. Ulus-devletin belirli, sabit ve bütüncül olarak tanımladığı ulusal kimlik kavrayışı, yine göç etkisiyle tartışmaya açılabilir. Günümüzde hemen her devlet göçün engellenemez bir olgu olduğunun farkındadır ancak yine de kimlerin “biz”e dâhil edilebileceği hususunda tek belirleyici otorite olma yönündeki eğilim baskın gelmektedir. Ulus-inşasındaki kurucu hikayelerin, milliyet ve yurttaşlık hukukunu belirleyen önemli unsurlardan biri olduğu öne sürülmektedir (Smith, 2001). Bu nedenle bir sonraki başlıkta ele alınacak yurttaşlık rejimlerinin ulus-inşa süreçleri, demografik yapı ve ulusal kimlik kavramlarıyla yakından ilişkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Yurttaşlık Kavramının Değişen Tanımları

Yurttaşlık, en geniş kapsamıyla “bir siyasi ve coğrafi topluluğa üyelik biçimi” (Bloemraad vd., 2008: 154) olarak tanımlanmaktadır. Balibar’ın yurttaşlık kavramında (1988: 723) bir devletin varlığı yani kamusal egemenliğe ve bireyin siyasi kararlara katılım kapasitesine vurgu vardır. Modern yurttaşlığı ise “bireye hukuki bir kimlik veren haklar ve yükümlülükler toplamı olarak tanımlamak mümkündür ki bu hak ve yükümlülükler jüri sistemi, parlamentolar ve refah devletleri gibi toplumsal kurumlar tarafından tarihsel olarak şekillenmiştir” (Turner, 1997: 5). Neredeyse Batı siyasi düşünüyü kadar eski olan bu kavramın farklı dönemlerde ve devlet formlarında farklı tanım ve kapsama sahip olduğu bilinmektedir. Modern ulus-devlet yurttaşlığına geçmeden önce farklı devlet bağlamlarında yurttaşlığın nasıl farklılaşabildiğini örneklemek için Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu’nda yurttaşlığa kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Kamusal alana katılım biçiminde yurttaşlığa ilk kez Atina kent-devletlerinde rastlanmıştır. Antik Yunan kent devletlerinde yurttaşların siyasi kararlara katılımı hem bir hak hem de bir yükümlülük olarak tanımlanmıştır. Aristoteles’e göre politik hayat sürmesi gereken insan yani *zoon politikon* hem yöneten hem de yönetilen olarak *polis*’in işleyişine, alınan kararlara doğrudan katılmalıydı. Doğrudan katılım da ancak nüfus ve coğrafi alan bakımından küçük ölçekli kent devletlerinde mümkündür (Kartal, 2010: 12-17). Yine doğrudan katılımın gerekli olması ve yurttaşların yönetici niteliklerine sahip olması gerekçesiyle yurttaşlık kapsamı yalnızca mülk sahibi özgür erkekler ile sınırlandırılmıştı. Kadınlar, köleler, çocuklar, mülksüzler, zanaatkarlar, ticaret erbabı ve Atina’ya sonradan gelenler yurttaş olamazdı. Bu kişiler, kamusal alana dolayısıyla karar alma süreçlerine katılmaları uygun bulunmadığı için dışarıda bırakılmaktaydı. Toplumsal eşitsizlikleri verili kabul eden bu düzende, yurttaşlık bir imtiyaz sahibi olmak anlamına gelmekteydi ve yurttaşlık üzerinden siyasi karar alma sürecine katılan alt sınıflar için eşitsizliklerin müzakere edilebileceği bir zemin olarak tesis edildiği değerlendirilmektedir (Özkazanç, 2009: 250).

Roma İmparatorluğu’nda ise Antik Yunan’a kıyasla daha esnek ve karmaşık yurttaşlık formları geliştirilmiştir. İmparatorluk genişledikçe Roma yurttaşlığı da yeni topraklardaki nüfusu kapsayacak biçimde düzenlenmiştir. Oldukça gelişkin bir hukuk düzeninin tesis edildiği Roma’da yurttaşlık en temelde Roma hukukunun kılavuzluğu ve himayesinde yaşamak anlamına gelmekteydi. Kanunlar yurttaşın hem özel hem de kamusal alandaki varlığını belirlemekteydi. Hak ve ödevler üzerine şekillenen Roma yurttaşlığında; evlilik, mülk edinme, seçme ve seçilme haklarına sahip olma bakımından farklı yurttaşlık türleri söz konusuydu. Stoacı düşün bağlamında bireyler erdemli politik varlıklar olarak hem devlete hem de evrensel doğa kanununa sadık olmalıydılar. Böylece var olan devlet, kent yani *polis* ile birlikte dünya kenti metaforuyla *cosmopolis*’e üyelik söz konusuydu (Heater, 2004: 30-41).

Daha az sayıda yurttaşın siyasi karar alma sürecine doğrudan katıldığı Antik Yunan ile yurttaşlığın daha geniş gruplara ancak farklı kapsamlarda tanındığı Roma yurttaşlığı arasındaki temel farkın politik birimin teritoryal büyüklüğü ve hukuk sisteminin gelişkinliğinden kaynaklandığını öne sürmek mümkündür. Bu iki örnek, birey ile devlet arasında bağı tanımlayan yurttaşlık kavramının coğrafi genişlik, yönetim biçimi ve toplum yapısına bağlı olarak değişip dönüştüğünü göstermektedir. Bu makale kapsamında tüm tarihsel formlara değinmek

mümkün ve gerekli olmamakla birlikte⁴ feodal devlet, monarşi, tiranlık gibi farklı rejimlerin siyasi ve toplumsal birliğe üyeliği belirleyen kurallar tesis ettiğini belirtmek gerekmektedir.

Modern yurttaşlık kavramı ise Aydınlanma dönemi ve toplum sözleşmesi filozoflarına dayandırılmaktadır. Liberal yurttaşlık yaklaşımının kökeninde bireyi “tanrının sesi” olan akli ile hareket eden, doğuştan eşit biçimde bu yetiye sahip olan canlılar olarak gören John Locke’un felsefesi yatmaktadır. Doğuştan eşit ve özgür olan insanlar kendi iradeleriyle doğa durumunu terk etme, toplum içinde yaşama, yalnızca kendi çıkarlarını değil başkalarının da çıkarlarını hesaba katarak kendini sınırlama biçiminde doğal bir politik erdem göstereceklerdir. Rıza gösterdiği yönetim sayesinde insanlar öngörülebilir ve keyfi olmayan bir yasa ile yönetilerek özgürlük sahibi olabilecektir. Liberal teoride bireysel özgürlüğün en temel ilke ve tezahürlerinden biri de özel mülkiyet hakkıdır (Schuck, 2002: 132-134). Yine XVII. yüzyılda yaşamış İngiliz filozof olan Thomas Hobbes ise doğa durumunda insanları bekleyen savaş olduğunu öne sürmüş ve “insan yaşamının yalnız, yoksul, kötü, kaba ve kısa” olduğu savaş durumundan kaçınmak için egemenliğin tek bir güce devredilmesi gerektiğini savunmuştur (Callinicos, 2022: 44). İnsana ve doğa haline dair temel varsayımları farklı olsa da toplum sözleşmesi düşünürlerinin ortak noktası, egemenliği önce bireye atfedip; özgür veya barışçıl bir toplumsal düzen için rıza ile bu kuvvetin devredilmesini gerekli görmeleridir.

XVIII. yüzyılda Jean-Jacques Rousseau toplum sözleşmesi kuramını Cumhuriyet rejimini karşılayacak biçimde geliştirmiş; aynı yüzyılda Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi ile modern ulus-devlet, milliyetçilik, yurttaşlık, insan ve yurttaş hakları büyük oranda şekillenmiştir. Rousseau iktidarı devreden ancak iradeyi devretmeyen, yasa yapma hakkını koruyan, sivil topluma katılımla özgürleşen, toplumun genel çıkarını kendi özel çıkarının üzerine koyan yurttaşlar tahayyül ediyordu. Bunun için gerekli olan genel irade kavramı, daha sonra Fransız Devrimi’nin de sloganı haline gelecek olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri ile mümkün olacaktı. Rousseau’nun yurttaşlık yaklaşımında doğrudan temsil söz konusuydu ve bu yaklaşımı geliştirirken kendisinin de yurttaşı olduğu ve Antik Yunan kent devletlerini andıran Cenevre’yi temel aldığı öne sürülmektedir (Heater, 2004: 67-72).

Zaman içinde dönüşerek bugünkü halini alacak kapitalist ulus-devlet ve yurttaşlık sistemi bu koşullarda ortaya çıkmıştır. 1793 Fransız Anayasası, Fransa’daki siyasi düzenlemeleri onaylayan herkesin Fransız yurttaşı olmasını mümkün kılıyordu. Aynı dönemde “yurttaş”, “halk” ve “ulus” kelimeleri de birbiri yerine kullanılabilirdi (Castles ve Davidson, 2000: 37-38). Ancak süreç, devletleri için savaşan ulusal orduların ortaya çıkması ve milliyetçilik fikrinin başta Batı olmak üzere tüm dünyaya yayılması ile sonuçlanmıştır. Yani, kapsayıcı bir Fransız yurttaşlığı düzenlemesinden; yurttaşlığı milliyetle ilişkilendiren ulus-devlet yapısı ortaya çıkmıştır.

XVIII. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyıl ortalarına kadar devam eden süreçte yurttaşlık kavramı iki yönde genişlemiştir. Birincisi farklı hak kategorilerinin yurttaşlık hakları kapsamına girmesi yoluyla gerçekleşmiştir. İkincisi ise yurttaşlığın erkekler ve mülk sahiplerine tanınan bir statü olmaktan çıkıp, aşamalı olarak ve türlü mücadeleler sonucunda tüm halkı kapsamaya yönünde olmuştur. Bu sürecin nasıl gerçekleştiğini ve yurttaşlık kavramının genişlemesi sürecindeki tartışmaları sosyolojik yaklaşımlar üzerinden izlemek uygun olacaktır.

⁴ Batı siyasi tarihinde yurttaşlık kavramının tarihsel dönüşümünü izlemek için bkz. (Bellamy, 2008; Heater, 2004; Isin ve Turner, 2002; Riesenber, 1992).

Yurttaşlık kavramının sosyolojik düzlemde tartışılmasında ilk temel eser T. H. Marshall'ın (1950) "Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar" başlıklı, daha sonra basılı hale getirilen tebliğidir. Marshall'ın temel sorusu bir XIX. yüzyıl iktisatçısı olan Alfred Marshall'a atıfla "toplumsal eşitliğin gerçekleşmesinde itici gücün ne olduğudur" ve T.H. Marshall'a göre bu güç, iki yüz elli yıldır gelişmekte olan yurttaşlık kurumudur (Marshall, 1950: 10). Bu nedenle analizine, o dönemki yurttaşlık kurumunun kapsadığı ve üç başlık altında sınıflandırdığı hakları tanımlamakla başlamıştır. Yurttaşlığı medeni (*civil*), siyasi (*political*) ve sosyal (*social*) olmak üzere farklı dönemlerde gelişen hakların bir toplamı olarak değerlendirmektedir. Medeni haklar kişi hürriyeti, ifade, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi bireysel özgürlükleri ve mülkiyet, sözleşme ve adalet hakkını kapsamaktadır ve büyük oranda XVIII. yüzyılda gelişmiştir. XIX. yüzyılda biçimlenen siyasi haklar, siyasi karar alma süreçlerinde seçme ve seçilme hakkıdır. Sosyal haklar ise, ekonomik refah, sosyal güvenlik, eğitim ve sosyal hizmetlerden oluşmaktadır ve XX. yüzyılda gelişmekte olan hak grubudur. Marshall, dönemin politik gündemi nedeniyle içinde bulunduğu yüzyılla özdeşleşen sosyal haklara odaklanmıştır. Süregelen sınıfsal eşitsizliklere yönelik sosyalist eleştiri, Batılı devletlerde "refah devleti" kavramının gelişimi ile karşılanmaya çalışılmıştır. Başka bir deyişle üretim ilişkilerinden doğan çelişkilerin, refah devletinin yurttaşlarına sunması beklenen sosyal haklarla -ortadan kaldırılmasa bile- hafifletilmesi amaçlanmıştır. Refah devletinde genişletilmiş sosyal haklara dayalı yurttaşlığı; yurttaşlığın bir devlet biçimini ve bir devlet biçiminin yurttaşlık kapsamını tanımladığı bir örnek olarak not etmek gereklidir.

Marshall'ın yaklaşımı yurttaşlık olgusunun sosyolojik analizi için altyapı sağlamakla birlikte; ilerleyen dönemde toplumsal değişimlerle birlikte çeşitli eleştiriler almıştır. 1990'larda sıkça telaffuz edilecek bu eleştiriler elbette aniden ortaya çıkmamış ve bir dizi toplumsal değişimin sonucu olarak şekillenmiştir. Marshall'ın da tarif ettiği refah devleti, sosyalist eleştirinin yarattığı baskıyı bir süreliğine de olsa hafifletmiştir. Bir başka ifadeyle, 1947-1991 yılları arasında süren Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin tesis ettiği sosyalist düzenin karşısına Batı Bloğu refah devleti formülüyle çıkmıştır. Ancak refah devleti popülerliğini çabuk kaybetmiş, yurttaşların özellikle yüksek vergilere gösterdiği tepki 1980'lerden itibaren yeni-muhafazakâr hükümetlerce karşılanmıştır. İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de Ronald Reagan yönetimleriyle simgeleşen bu dönemle birlikte yurttaşlık hakları içinde sosyal hakların alanı daralmaya başlamış; Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden süreçle birlikte refah devleti fikri neredeyse tamamen rafa kaldırılmıştır. 1990'lı yıllarda sınıfsal eşitsizlikler ortadan kalkmamış olsa da geniş sosyal haklara dayalı yurttaşlık fikri gündemden düşmüştür ve kuramcılar bu yeni "küreselleşen dünyada" başka eşitsizliklere odaklanmışlardır. Marshall'a yönelik eleştirileri ve 1990'larda gelişen yeni yurttaşlık kavramsallaştırmalarını bu değişimleri göz önünde bulundurarak okumak yerinde olacaktır.

T. H. Marshall'a 1990'lı yıllarda yönelik eleştirilerin derlemesini Bryan S. Turner'ın çalışmalarından (Turner, 1990; Turner, 1997) izlemek mümkündür. Turner yalnızca eleştirileri derlemekle kalmamış, yeni bir yurttaşlık kuramı üzerine odaklanmıştır. Yurttaşlığın sosyolojik analizine yeni katmanlar sunmuş ve toplumsal işlevlerine değinmiştir. Bu işlevlerden biri sekülerleşen Batı toplumlarında yurttaşlığın ortak milli kültür, ortak kimlik ve ortak değer sistemine işaret eden seküler bir din rolüyle dayanışmayı sağlayan toplumsal tutkal görevi görmesidir. Bir diğer işlev ise, iktisat teorilerinin kıt kaynakların dağılımı varsayımına dayanır ve bu kıt kaynakların toplumdaki eşitsiz dağılımının hafifletilmesinde; yurttaşlık ve beraberinde gelen hakların hafifletici bir işlev gördüğünü öne sürer (Turner, 1997: 10-11). Marshall'a

eleştirisi, farklı yurttaşlık türlerini ve toplumun farklı kesimlerini eksik bıraktığı yönündedir. Ekonomik yurttaşlık, kültürel yurttaşlık, homojen olmayan çokkültürlü toplumların farklı ihtiyaçları ve kadın hakları tespit ettiği eksikliklerdir. Gelişen küresel kapitalizm ve ulus-devletlerin egemenlik gücünü kaybetmeye başlaması nedeniyle geleceğin yurttaşlığında, yurttaş yerine “insan”, sosyal haklar yerine de “insan hakları”nın koyulduğu bir model öngörmektedir. Ancak bu tamamen olumlu bir öngörüü içermemekte ve kıt kaynaklar üzerindeki mücadelenin küresel düzeyde süreceğini de not düşmektedir.

Turner ve çağdaşlarının yurttaşlık kavramsallaştırmalarında küreselleşen dünya ve egemenlik gücü zayıflayan, sınırları eriyen ulus-devlet varsayımı hâkimdir. Bu durumda ulus-devlet yerini farklı bir devlet formuna bırakacak ve yurttaşlık düzeni de paralel olarak değişecektir. 1990’lı yıllara gelindiğinde neredeyse tüm modern devletlerde medeni, siyasi ve sosyal haklar din, cinsiyet, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm yurttaşlara tanınmaktaydı. Ancak hala toplumsal eşitlik arzu edilen düzeyde değildi. Örneğin entegrasyon adına azınlık dilleri bastırılmıştı ve tüm farklılıklar asimile edilmişti (Balibar, 1988: 726-727; Turner, 1997: 12-13). Bu durum yeni bir hak kategorisini gündeme getirmiş ve devletin, azınlıklar dâhil tüm yurttaşların “kültürel haklarını” da koruması gerektiği öne sürülmüştü. Çözüm olarak birçok Batılı devlette, bir sonraki bölümde değinilecek olan çokkültürlülük politikaları uygulanmaya başlanmış ve kuramcılar tarafından da bu politikaların gerekliliği sıkça dile getirilmişti.

XX. yüzyıl sonunda ve günümüzde “yurttaşlık krizi” olarak tanımlanan durum, ulus-devletin karşılaştığı sorunlarla özdeşleştirilmektedir (Castles ve Davidson, 2000: 2). Bu sorunun temelinde yurttaşlığın içeride kapsayıcı (*inclusive*), dışarıya yönelik olarak ise dışlayıcı (*exclusive*) niteliği görülmektedir (Bloemraad vd., 2008: 155; Brubaker, 1992: 21; Castles ve Davidson, 2000: 10). Brubaker (1992: 21-31) yurttaşlığı bir “toplumsal kapanma” (*social closure*) olarak tanımlamaktadır. Buna göre yurttaşlar basitçe bir ülkede yaşayan insanların toplamı değildir ve bir ulusa tekabül etmektedir. Ülkesel kapanma devletin sınır kontrolüyle somutlaşmaktadır ve yurttaş olmayanların ülkeye giriş çıkışını denetler. Ulus-devlet oy verme, kamu görevi, askerlik hizmeti gibi hak ve ödevleri yalnızca üyelerine tanır ve üye olmayanları bunun dışında tutar. Ülkesel sınırlar ile etno-kültürel sınırların uyumlu olmadığı durumlarda dahi ulus-devlet, üyeleri yani yurttaşları üzerinden ulus inşasını mümkün kılar. Burada dikkat çekilmek istenen husus, yasal bir inşa olarak kabul edebileceğimiz yurttaşlığın aynı zamanda toplumsal, etno-kültürel sınırlarla özdeşleştirilmesi ve ulusa eşitlenmesidir.

Yurttaşlık kavramının dönüşümü üzerine tarihsel ve kuramsal okuma, göç bağlamında iki önemli çıkarım yapmaya imkân vermektedir. İlki yurttaşlığın farklı tarihsel dönemlerde ve politik birimin farklılaşması ile sürekli değişen bir kurum olması, yasal düzenlemelerin vaka ile uyumlu ve/veya politik tercihler sonucunda yeniden tanımlanabilmesidir. İkinci çıkarım ise özellikle ulus-devlet yurttaşlığının ulusun bir parçası olma, toplumsal bir kapanma tarifiyle üyelerine çeşitli hak ve ödevler tanımlayan bir kurum olmasıdır. Madalyonun diğer yüzünde ise dışlayıcı niteliğiyle yurttaş olmayanları hem “biz”in dışında bırakabilmekte hem de aynı hak ve ödev düzeninden mahrum ve azade tutabilmektedir. Tam da bu nedenle göçmenlerin ve/veya onlardan doğacak çocukların yurttaşlık statüsüne başvurma haklarının olup olmayışı toplum tarafından kabul ve uyumlaşma imkanlarını büyük oranda belirlemektedir. Bir ülkenin göç tipolojisinin en önemli unsurlarından biri olan yurttaşlık rejimi ilkelerini bu gözle incelemek mümkündür.

3.1. Yurttaşlık Rejimleri ve Göç Alan Ülke Tipolojileri

Yurttaşlık rejimleri bakımından kabaca iki tür ulus-devlet kimliği tanımlanmaktadır: medeni (*civic*) ve etnik (*ethnic*) temelli yurttaşlık. Literatürde bu iki farklı yurttaşlık yapısı sıklıkla Almanya ve Fransa örnekleri üzerinden açıklanmaktadır (Brubaker, 1992). Milliyetin ve dolayısıyla yurttaşlığın soy ve kan bağı üzerinden tanımlandığı ve aktarıldığı sistem, etnik temelli yurttaşlık düzenine tekabül etmektedir ve Almanya'da 2000 yılına kadar uygulanmıştır. Fransa örneğinde ise aidiyetin haklar düzleminde tesis edildiği, evrenselci ve gönüllü siyasi katılımı öngören düzen ise medeni yurttaşlık ile ifade edilmektedir. Medeni yurttaşlık göçmenlere hem yurttaşlık alma hem de toplumla bağ kurma bakımından daha güçlü bir şans tanımaktadır (Bloemraad vd., 2008: 158). Bu ayırımın somut uygulamada meydana getirdiği farklılıkları anlamak açısından yurttaşlık hukukunun bazı temel kavram ve ilkelerine değinmek gereklidir.

Her devletin yurttaşlığın kazanılması için öngördüğü anayasa maddeleri, kanunlar ve diğer yasal düzenlemeler mevcuttur. Yurttaşlık hukuku genellikle iki temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlardan biri *jus sanguinis* (nesep bağı, kan hukuku) diğeri ise *jus soli* (doğum yeri, toprak hukuku) ilkesidir. *Jus sanguinis* ilkesinin geçerli olduğu ülkelerde doğuştan yurttaşlık ancak o ülke yurttaşı anne ve/veya babadan doğan çocuklara tanınmaktadır. Göçmenler bağlamında düşünüldüğünde, yurttaşlığın yalnızca *jus sanguinis* ilkesine göre tanındığı bir ülkede göçmen ailelerin çocukları, o ülkede ne kadar uzun süredir yerleşik olursa olsunlar yurttaşlık alma hakkına sahip değildiler. Almanya'da 2000 yılı öncesinde göçmen ailelerin Almanya'da doğan çocuklarının durumu bu uygulamaya sıkça örnek gösterilmektedir. 1990'lı yıllara gelindiğinde Almanya'da doğmuş, eğitim almış, Almanca konuşan çok sayıda ikinci ve üçüncü nesil göçmen; Alman soyundan olmadığı için yurttaşlık alma hakkına sahip değildi. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Doğu Avrupa'dan gelen Alman kökenli kişiler (*Aussiedler*) ise Almanca bilmemelerine ve belki de ilk kez Almanya'ya gelmelerine rağmen Alman yurttaşlığına kabul edildiler. Bu durum büyük bir çelişki yaratmış ve 1999 yılında Yurttaşlık Kanunu'nda yapılan değişiklik ile ebeveynleri belli bir süredir yasal ikamet hakkına sahip Almanya toprağında doğan çocuklara Alman yurttaşlığı edinme hakkı tanınmıştır (Steiner, 2009: 105-107). Bu düzenlemeden de anlaşılacağı üzere göçün, ulusal kimlik ve yurttaşlık rejimlerini tartışmaya açtığı ve hatta değişime sebep olduğu durumlar da söz konusudur.

Jus soli ilkesinin geçerli olduğu ülkelerde ise ülke toprağında doğan herkes, kan bağı şartı aranmaksızın, doğuştan o ülkenin yurttaşı olmaya hak kazanır. Bu ilkenin geçerli olduğu ülkelerde göçmen ailelerin göç ettikleri ülkede doğan çocukları, aileleri o ülke yurttaşı olmasa bile yurttaş olarak doğarlar. Bu nedenle *jus soli* ilkesinin uygulandığı ABD'de ikinci nesil göçmen olmadığı çünkü doğuştan yurttaşlık hakkının kazanıldığı öne sürülür.

Bir ülkede hâkim vatandaşlık rejiminin hangi ilkeye dayandığı ülkenin demografik yapısı ile de yakından ilgilidir. Göçmen ülkesi olarak tanımlanan ve nüfusunun büyük çoğunluğu yerleşimcilerden ve onların sonraki kuşaklarından oluşan ABD, Kanada, Avustralya vb. ülkelerde toprak esaslı vatandaşlık ilkesi geçerlidir. Her ne kadar bu ülkelerde de hâkim dil, kültür, din öğelerine rastlamak mümkün olsa da aidiyet bağı kuracak vatandaşlık şartı o topraklarda doğmuş olmakla ilişkilendirilmektedir. Demografik manada göçmen ülkesi olarak tanımlanmayan ancak sürekli göç alan örneğin kolonyal geçmişi olan (İngiltere, Fransa vb.) ülkelerde de kan esaslı ve toprak esaslı ilkelerinin bir arada kullanıldığı; yoğun göçü engellemek için toprak esaslı ilkesine düzenli ikamet gibi ek şartlar getirildiği görülmektedir. Göç veren ülkelerde ise yurtdışında yaşayan soydaşların anavatanla bağının kopmaması için kan esaslı ilkesi

tercih edilmekte; bu sayede yurtdışında doğan yurttaşların çocukları ve sonraki kuşaklar da anne ve/veya babalarının yurttaşlığını alabilmektedirler (Weil, 2001).

Bu kısa tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere göçmenler bakımından *jus soli* ilkesi daha kapsayıcı (*inclusive*), *jus sanguinis* ilkesi ise dışlayıcı (*exclusive*) kabul edilmektedir (Voutira, 2012). *Jus sanguinis* ilkesiyle yurttaşlık edinilmesi sıklıkla etnik milliyetçilikle, *Jus soli* ilkesinin geçerli olduğu toplumlar ise medeni - yurttaşlığa bağlı (*civic*) milliyetçilik ile bağdaştırılmaktadır (Bloemraad vd., 2008: 158). Diğer yandan bu ilkeler tek başına uygulanmak zorunda değildir ve yoğun göç alan birçok ülke her iki ilkenin bir arada uygulandığı, bazı durumlarda ek şartların da konulduğu karma rejimlerle yurttaşlık kanunlarında düzenlemeye gitmişlerdir.

Bu iki ilke doğuştan yurttaşlık edinimiyle ilgilidir ve daha çok ikinci ve sonraki nesil göçmenlerin durumunu ilgilendirmektedir. Göçmenin kendisinin yurttaşlığa kabulü için de yine her ülkenin farklı uygulamaları bulunmaktadır. Birçok ülkede, o ülkenin yurttaşı ile yapılan evlilik ile belirli şartlar sağlandıktan sonra yurttaşlık alma hakkı tanınmaktadır. Ancak evlilik yoluyla yurttaşlık, göçmenlerin sonradan yurttaşlık edinme vakaları arasında sıkça karşılaşılan bir durum değildir. Bir başka yaygın uygulama, göçmenin göç ettiği ülkede belirli süre yasal ikamet etmesi ve bu sürenin sonunda yine belirli ek şartları sağladıktan sonra yurttaşlık almasıdır. İlk nesil göçmenlerin göç ettikleri ülkede sonradan vatandaşlık edinilmesine müstesap yurttaşlık (*naturalization*) adı verilmektedir. Toprak esasına dayanan ve medeni yurttaşlığın geçerli olduğu ülkelerde göçmenler için belirli şartlara bağlı ve tanımlı yurttaşlık edinme yolları mevcut iken; kan esasına dayanan ve etnik yurttaşlığın geçerli olduğu ülkelerde yurttaşlık edinme yolları çoğunlukla belirsiz ve zorlayıcıdır.

Özetle yurttaşlığı, devlet ile birey arasında aidiyet bağı kuran, iki tarafa da hak ve yükümlülükler getiren, aynı zamanda üçüncü kişi ve kurumlara karşı sonuç doğuran hukuki, siyasi ve toplumsal ilişki olarak tanımlamak mümkündür. Bugün anlaşıldığı biçimiyle ulus-devlet yurttaşlığı zaman içinde farklı hak kategorileri kapsayacak biçimde genişletilmiş ve halen tartışılmaktadır. Ulus-devlet modellerinin farklılığı yurttaşlık türlerinin de çeşitli olmasıyla sonuçlanmıştır (Castles ve Miller, 2008: 59-64) ve özellikle göçmenler ve azınlıklar bağlamında değişime zorlanmaktadır. Bir ülkede geçerli olan yurttaşlık rejiminin ve bu rejimi belirleyen ilkelerin, tarihsel olarak ülke nüfusu ve hâkim kimlik, milliyetçilik anlayışı ile yakından ilgili olduğu görülmektedir. Göçmen ülkesi, göç alan ülke, göç veren ülke olma durumu ya da zaman içinde bu statüdeki değişimler göçmenlerin ve sonraki kuşakların yurttaşlık edinme kurallarını belirlemekte ve aynı zamanda bu kuralların esnetilmesini, değiştirilmesini gerekli kılmaktadır. Asli yani doğuştan edinilen yurttaşlık ikinci ve sonraki nesil göçmenlerin durumunu belirlerken; müstesap yani sonradan edinilen yurttaşlık koşulları birinci nesil göçmenlerin yasal statüsü bakımından önemlidir. Yasal, uygulanabilir, erişilebilir sonradan yurttaşlık edinme yöntemlerinin varlığı; göçmenlerin buldukları ülkede kalıcı olma ihtimalini doğuracağından; ev sahibi toplum ve kurumlara uzun süreli ilişkiler kurma eğilimini arttırmasını beklemek mümkündür. Sonradan yurttaşlık edinme yollarının kapalı ya da muğlak olduğu durumlarda ise göçmenlerin gündelik hayatlarına belirsizlik, güvensizlik, geçicilik fikrinin hâkim olması daha olasıdır. Yasal statü edinmesi mümkün olmayan göçmenler ev sahibi toplum ve kurumlara uyum sağlamak yerine kalıcı olabilecekleri bir ülkeye geçiş yollarını arama ve kimi zaman yasal olmayan, tehlikeli yollara başvurma yolunu seçebilmektedirler. Bu geçicilik algısı devlet ve ev sahibi toplumda da hâkim olduğu için uzun vadeli göçmen politikaları uygulamak yerine kısa vadeli çözümlerle süreç idare edilmekte ve müstakbel “göçmen sorunlarının” tohumları atılmaktadır.

Özellikle sonradan yurttaşlık edinme kuralları, bir ülkenin göç politikaları ile yakından ilgilidir. Düzenli ve planlı göç kabul programı olan ülkelerde, göçmenlerin ikamet izni ve yurttaşlığa kabulü için belirli kurallar ve düzenlemeler bulunmaktadır. Göçmen kabul etmeyen ancak yine de farklı türlerde göçle karşılaşan ülkelerde ise, gelen kişilerin nasıl kayıt altına alınabileceği, yasal statü ya da yurttaşlığa kabul konusunda belirsiz ve çelişik yasal düzenlemelerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle, bir ülkenin göç politikalarını, yurttaşlık rejimi ile birlikte ele almak daha bütüncül bir bakış açısı sağlayacaktır.

4. Göç Politikaları

Göç politikası kavramı, birbiriyle ilişkili iki farklı politika alanına denk düşmektedir. Bu iki politika alanı: i) ülkeye kabul edilecek yabancı ülke yurttaşlarını belirleyen kural ve prosedürler yani göç kontrol politikası ya da göç yasası ii) var olan göçmenlere sağlanacak koşulları belirleyen göçmen politikasıdır (Meyers, 2000). Göçü göç öncesi, göç sonrası ve göç yolculuğu olmak üzere üç aşamalı bir süreç olarak ele alan yaklaşımla (Erbaş, 2019) ifade etmek gerekirse göç kontrol politikaları göç öncesi, göçmen politikaları ise göç sonrası süreç ile ilişkilidir. Bu nedenle, çoğu durumda birbirini tamamlayan bu iki politika alanı ayrı başlıklar altında değerlendirilecektir.

4.1. Göç Kontrol Politikaları

Czaika ve Haas (2013: 489) göç politikalarını "... devletler tarafından tanımlanan göç akımlarının hacim, kaynak, yön ve iç kompozisyonunu etkileme amacıyla (genellikle sadece üstü kapalı olarak belirtilir) uygulanan kurallar (örn: kanunlar, tüzükler ve düzenlemeler)" olarak tanımlamaktadır. Hacim göç akımlarını artırma, azaltma veya var olan düzeyde tutmayı amaçlayan politikalar olarak anlaşılabilir ve bu amaçla kullanılan politikaların sık rastlanan bir örneği "kota" uygulamasıdır. İç kompozisyonu belirlemeye yönelik politikalar çeşitlilik arz etmektedir; kimi zaman belirli bir kaynak ülke veya bölgeye yönelik sınırlama olarak uygulanmaktadır. Kimi zaman ise göçmen türü örneğin sığınmacı, aile birleşimi yoluyla gelen, nitelikli – niteliksiz işgücü göçü, yatırımcı göçü veya öğrenci gibi kategorilerle tercih edilmekte ya da sınırlandırılmaktadır. Bazı durumlarda belirli bir etnik veya dini grubun göçte teşvik edildiği ya da engellendiği örnekler de mevcuttur (Czaika ve Haas 2013: 489-490).

Bu tanımlama ve örnekler göç politikalarının devlet tarafından belirlenen ve göçmenler üzerinde sıkı bir filtre gibi etkili olan düzenlemeler olduğu yanılığını yaratabilir. Ancak devletlerin bağlı olduğu hukuki düzen ve hükümetler tarafından belirlenen göç politikalarının, göç süreçlerine doğrudan ve eksiksiz etki edemedikleri görülmektedir. Özellikle son otuz yıllık dönemde literatürde yer alan belli başlı makale başlıklarında⁵ dahi bu durumu gözlemlemek mümkündür. Göç politikalarını bir akımı engellemeye çalışan araçlar olarak düşünersek; ne kadar etkili olabileceğini anlamak için öncelikle göçü ortaya çıkaran koşullara ve göç politikalarının tüm bu koşullarla etkileşimine kısaca göz atmak gereklidir.

Uzun bir dönem boyunca göçün piyasa güçleri tarafından belirlendiği kabulü kuramcılar tarafından paylaşılmıştır (Castles, 2004a: 854). Marksist kuramcılara göre, uluslararası göç, kapitalist sınıfın çıkarları yönünde şekillendirilmektedir ve amaçları işgücü arzını artırarak ücretler düzeyinde baskı yaratmaktır (Meyers, 2000: 1247-1250). 1990'lardan itibaren

⁵ (Castles, 2004b) Göç Politikaları Neden Başarısız Oluyor (*Why Migration Policies Fail*), (Czaika ve Haas, 2013) Göç Politikalarının Etkililiği (*The Effectiveness of Immigration Policies*), (Massey vd., 2016) Sınır Uygulamaları Neden Geri Tepti (*Why Border Enforcement Backfired*), (Sassen, 1996) Egemenliğin Ötesinde: Günümüzde Göç Politikası Yapmak (*Beyond Sovereignty: Immigration Policy Making Today*).

küreselleşme tartışmaları yükselmiş ve kapitalizmin yalnızca ulusal düzeyde değil; uluslararası bağlamda da göç süreçlerine etki eden en belirleyici güç olduğu kabulü yaygınlaşmıştır. Bu noktada dünya sistemleri kuramı göç nedenlerini açıklamada merkezi konuma gelmiştir (Massey, 1999: 303-305). Dolayısıyla, küresel düzeyde ve çeşitli aktörlerin katkısıyla gelişen göç akımlarının ulusal düzeyde politikalarla belirlenmesi ve sınırlandırılması oldukça güç görünmektedir. Söz konusu gelişmeler özellikle 1990'ların sonuna gelindiğinde devletlerin egemenliğini ve sınırlar üzerindeki hâkimiyetini tartışma konusu haline getirmiştir (Sassen, 1996). Özetle, ulus devletlerin göç kontrol politikalarını etkin bir biçimde kullanmalarının önündeki temel engel küresel düzlemde ortaya çıkan piyasa temelli itici güçlerin; ulusal düzeyde ve özellikle sınır kontrolüne odaklanarak engellenmesinin neredeyse olanaksız olmasıdır.

Bugün göç kontrol politikalarıyla öne çıkan Batılı gelişmiş ülkelerin tarihine baktığımızda geçmişte sürekli biçimde ya da belirli dönemlerde göç talep eden ülkeler olduğunu görürüz. "Göçmen ulus" ya da "göçmen ülkesi" konumundaki bu ülkelerin ya nüfusu yerleşimci-göçmenlerden oluşmaktadır ya da sanayileşme aşamalarında göçmen işgücüne ihtiyaç duymuş ekonomilerdir. Özellikle ikinci gruptaki ülkelerde sözleşmeli geçici işçi statüsü ile kabul edilen göçmenler, beklendiği gibi ülkelere geri dönmemiş ve göç ettikleri ülkelerde kalıcı ikamet eder duruma gelmişlerdir. Göçmen kabulü durdurulduktan ve hatta kısıtlayıcı politikalar uygulanmaya başlandıktan sonra dahi göçmen akımı değişen biçimleriyle devam etmiştir. Göçmen akımlarının farklılaşarak devamı sosyal sermaye, ikili işgücü piyasası, kümülatif nedensellik (Massey, 1999: 306) ve göçmen ağları (Castles, 2004b: 208) kuramları ile açıklanmaktadır. Tüm bu kuramlar bir ülke göç almaya başladıktan sonra var olan göçmenlerin ve göç veren ve alan ülkedeki yapısal değişimlerin nasıl yeni göçmenleri "çağırdığını" ve göçü sürekli hale getirdiğini açıklamaktadır. Göç politikaları bağlamında bu durum iki temel sonuç doğurmaktadır: i) göç akımları oldukça karmaşık, derine gömülü ulusaşırı süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve göç kontrol politikaları bu süreçlere etki etmekte sınırlı kalmaktadır ii) bir göç türü (örn. işçi göçü) sınırlandırılmaya çalışıldığında göç farklı ve kimi zaman kontrolü daha zor biçimler olarak (örn. aile birleşimi, yasadışı göç) devam etmektedir (Sassen, 1996: 14).

Göç kontrol politikalarının etkinliğinin sınırlı olmasında uluslararası düzlemdeki faktörlerin yanı sıra iç politikaya dair dinamikler de etkili olmaktadır. İç politika alanındaki tartışmaları üç başlıkta toplayabiliriz: i) göç politikasının belirlenmesinde çoklu aktörler ii) politika yapıcılarının popülist yaklaşımları iii) Söylem-yasama-uygulama-çıktı uyumsuzluğu yani bürokratik engeller.

Göç politikalarının belirlenmesinde devlet ve seçilmiş hükümetler temel aktörler olarak kabul edilir. Diğer politikalar gibi göç politikası da devletin anayasası ile uyumlu olmak durumundadır. Buna ek olarak bir devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve insan hakları gibi evrensel ilkeler de bağlayıcıdır (Czaika ve Haas, 2013: 487; Sassen, 1996: 10). İç politika bağlamında bakıldığında ise, diğer politika alanları gibi göç politikası da çoklu aktörler tarafından etki altında alınmaktadır. Siyasi partilere ek olarak çeşitli baskı grupları da (lobiler, sendikalar, diaspora grupları, sivil toplum kuruluşları vb.) bu sürece katılmaktadır (Castles, 2004a: 865-867; Massey, 1999: 306-307; Sassen, 1996: 11-13). Liberal demokrasilerde hükümetler, çıkarları çatışan bu gruplardan herhangi birini tatmin edip diğerlerini görmezden gelemez. Farklı baskı gruplarının taleplerini karşılama ya da en azından göz önünde bulundurma çabasının bir sonucu olarak göç kontrol politikaları çelişik biçimlerde ortaya çıkabilir. Buna bir de göç ile doğrudan ilgili görünmeyen diğer alanlardaki politikaların (örn. işgücü piyasası, makroekonomik, refah, dış, askeri, kolonyal, yardım) göç süreçlerini etkilemesi (Czaika ve Haas, 2013: 489) durumu

eklendiğinde; göç politikalarının henüz oluşum aşamasında dahi oldukça karmaşık, farklı çkarların çatıştığı ve çok taraflı bir süreçten geçtiğini ileri sürebiliriz.

Yaklaşık olarak elli yıldır ve özellikle yakın dönemde artan biçimde siyasi partilerin seçim programlarında göç ve göçmen politikaları önemli yer tutmaktadır. Halkı temsilen ülke yönetimine aday olan politikacılar, seçim propagandalarında halkın talep ettiğini varsaydıkları göç politikası vaatlerini dile getirmektedir. Ancak göç her bir seçmenin tüm yönleriyle bilgi ve fikir sahibi olmasını imkânsız kılacak kadar karmaşık bir politika alanıdır. Bu karmaşık yapıya ek olarak, medyada sıkça tartışılan ve buna paralel olarak bilgi kirliliğinin en yoğun görüldüğü alanlardan biridir (Freeman, 1995). Seçmenlerin oyuna talip olan politikacılar ise göç politikasının tüm yönlerini tartışmak yerine seçmenlerine “duymak istediklerini düşündükleri” politika vaatlerini sunmakta; bu da hem göçmen düşmanlığının artmasına hem de politikaların tutarlılığının zedelenmesine neden olmaktadır.

Bazı durumlarda ulusal ve uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen seçim kampanyalarında sloganlaştırılan göç politikaları; ilk aşamada yasal ve kurumsal çerçeve ile sınırlandırılmak durumundadır. Buna ek olarak bir politikanın kâğıt üzerindeki biçimi ile son aşamadaki etkinliği oldukça farklı olabilmektedir. Bu süreci tartışan Czaika ve Haas (2013) göç politikalarının kamu politikası söylemi (*public policy discourses*), kâğıt üzerinde göç politikaları (*migration policies on paper*), uygulama (*policy implementation*) ve çıktılar (*policy outcomes*) olmak üzere dört aşamalı bir süreçten geçtiğini öne sürmektedir. Her aşamada finansal kaynaklar, insan kaynakları, çatışan öncelikler, uygulayıcı memurların takdir yetkisi vb. çok sayıda değişken, politika çıktılarına etki etmektedir. Bu nedenle politika söylemi ile çıktılar arasında gedikler oluşmakta ve amaçlanan politika uygulamaları dahi büyük oranda hedefinden sapmaktadır.

Göç politikalarının açıklanan sınırlılıkları, göç alan ülkeleri bu politikalar üzerinden sınıflandırmayı zorlaştırmaktadır. Buna ek olarak ulus-devlet inşası ve yurttaşlık rejimine kıyasla daha kısa dönemde değişebilen ve kaynak ülke ve/veya göç türü bakımından çeşitlilik gösteren politikalar olması nedeniyle sürekli kategoriler kurmak olası görünmemektedir. Göç alan ülke politikaları incelendiğinde (Hollifield, 2014) “göçmen ulusu” ve “göçmen ülkesi” tipolojisindeki ülkelerin kabul edilecek göçmenleri ve koşulları tanımlayan göç kontrol politikalarının olduğu; göç veren ülke konumunda iken göç alan ülkeye dönüşmekte olan ülkelerin ise göçü engelleme çabasıyla sınırlı kaldıkları gözlemlenmektedir. Özetle, bu alandaki ana ayırım göç politikasının varlığı-yokluğu düzeyinde yapılabilmektedir.

4.2. Göçmen Politikaları

Göçmen politikaları birçok durumda göç sınırlama politikaları ile ilişkili olmakla beraber esasında göçün farklı bir aşaması olan göç sonrası süreci ilgilendirmektedir. Bir ülkeye düzenli göç hareketleri ya da belgesiz olarak sığınan / göç eden kişilerin, göç sonrası süreçte buldukları topluma ne şekilde dâhil olacaklarını ya da dışarıda bırakılacaklarını belirleyen politikaları göçmen politikası olarak tanımlamak mümkündür. Göç sınırlama politikalarına benzer biçimde göçmen politikalarını da devletler, hükümetler tarafından açıkça tanımlanan ve doğrudan uygulanan politikalar olarak düşünmek zordur. Diğer yandan göç alan ülkelerin deneyimlerine bakıldığında, göçmen politikalarının hem tarihsel süreç içinde dönüştüğü hem de farklı gruplara farklı göçmen politikalarının uygulandığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle bir ülkede tarihsel olarak ve tüm göçmen gruplarına ortak uygulanan politikardan söz etmek mümkün değildir. Göçmen politikalarını muğlaklaştıran bir başka husus ise, uyum süreçlerinin devletler tarafından uygulanan bir politikadan çok toplumun kendi içinde gelişen bir dinamik;

“doğal” ya da göçmenlerin “kendi kaderini tayin ettikleri” bir süreç gibi tanımlanmasıdır. Bu makalede ise göçmen politikaları, bir ülkenin göç rejimi tipolojisinin önemli bir bileşeni olarak ele alınmakta ve doğrudan bir yasa, yönetmelik ya da siyaset programında yer almasa da göçmenlerin uyum süreçlerinde devletlerin ve hükümetlerin belirleyici bir aktör ve sorumlu olduğu kabul edilmektedir.

Göçmen politikalarının en eski, en yoğun uygulanmış olan ve aynı zamanda belki de en kötü şöhretli türü, asimilasyon (*assimilation*) politikasıdır. Asimilasyon genellikle “tek yönlü bir uyum süreci yoluyla göçmenlerin topluma dâhil edilmesi politikası” (Castles, 1995: 297) olarak tanımlanmaktadır. Göç sosyolojisi literatüründe de yoğun tartışmaların odaklandığı asimilasyon kavramının en erken kullanımı konusunda Şikago Ekolü (*Chicago School*) işaret edilmektedir (Alba ve Nee, 1997: 827-828). Asimilasyon hem literatürde hem de vaka düzeyinde tarihsel olarak dönüşüme uğramıştır. Farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelebileceğini örneklemek için kavramın gelişimine kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

Introduction to the Science of Sociology başlıklı kapsamlı çalışmada Robert E. Park ve Ernest W. Burgess asimilasyon kavramını “... kişilerin ve grupların başka kişilerin anılarına, duygularına ve tutumlarına iktisap etme ve deneyim ve tarih paylaşımı yoluyla ortak bir kültürel yaşam bünyesinde birleşen bir iç içe geçme ve erime süreci” olarak tanımlamaktadır (Park ve Burgess, 1921: 735). Bu genel tanımla anlamlandırabilmek için asimilasyonu göç ile bağıntılı ve Amerikanlaşma / Amerikanizasyon (*Americanization*) süreci özelinde ele aldıklarını not düşmek gerekmektedir. Henüz net olarak uzlaşmış bir tanım ve kavramlaştırma mevcut olmadığı için asimilasyon kavramını benzer süreçler için kullanılan diğer kavramlardan ayırma ve Amerikan örneğini özellikle Avrupa ile karşılaştırarak betimleme çabası da dikkat çekmektedir. Avrupa’da asimilasyonun aldığı biçim, olumsuz manada bir ulussuzlaştırma (*denationalization*) süreci olarak değerlendirilmektedir. ABD’de ise asimilasyon “gönüllü olarak göç etmiş ve eski siyasi mensubiyetlerini koparmış kişilerin yeni üye oldukları kültürü edinme süreci” olarak ele alınmaktadır (Park ve Burgess, 1921: 734). Bu iki farklı süreçte de ortak bir kültürü olmayan bir topluluğun politik bir düzen kurma ve bunu devam ettirmeye yönelik çabası öne çıkarılmaktadır. Anlaşılacağı üzere Park ve Burgess asimilasyon sürecini farklı kimliklere sahip kişilerin içinde buldukları yeni durumda yani göç edilen ülkede, asgari ortaklıkları edinmesi yoluyla toplumsal düzenin devamlılığını mümkün kılacak ahlaki ve siyasi temel oluşturduğu bir süreç ve gereklilik olarak görmektedir. Her ne kadar asimilasyonu bir iç içe geçme ve erime süreci olarak tanımlasalar da asimilasyonun “benzerlikler kadar farklılıkları da gözetin” ve “geçmişte olduğu gibi yeni göçmenlerin de Amerikan medeniyetine katkı sundukları” (Park ve Burgess, 1921: 735) bir karşılıklı etkileşimi kapsadığını öne sürmektedirler. Bu biçimiyle asimilasyon devlet müdahalesinin neredeyse hiç bulunmadığı; bir politika alanından çok kendiliğinden bir toplumsal evrim süreci ya da farklı kültürlerin bir arada etkileşiminin doğal sonucu olarak anlaşılabilir. Yine Avrupa ile karşılaştırma üzerinden bilinçli, zorlayıcı yöntemlerle uygulanan bir ulussuzlaştırma politikasının yerine edilgen bir Amerikanizasyon süreci yeğlenmekte ve asimilasyonun doğrudan teşvik edilemeyeceği ancak katılımı sağlayacak koşulların sağlanması ile bunun mümkün olabileceği öne sürülmektedir (Park ve Burgess, 1921: 739-740).

1960'lara gelindiğinde Milton M. Gordon bu duruma dikkat çekmekle beraber Amerikan toplumu ve etnik gruplar ilişkisine dair hem var olan durumu açıklamaya yarayacak hem de öngörülen gelecekte entegrasyon veya asimilasyon hedeflerini belirleyecek kavramsal bir araca ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir (1961: 263-264). Gordon'ın değerlendirmesinde Park ve Burgess'in tanımlamalarına eleştiriler (1964: 62-65) muğlaklık ve asimilasyonun yekpare bir süreç olarak ele alınması üzerinden geliştirilmiştir. Literatürdeki bu eksikliği gidermek üzere Gordon, Weberyen anlamda ideal tip olarak kurguladığı muhayyel ev sahibi toplum ve göçmen grubu üzerinden asimilasyonu alt süreçlere ayırır ve literatürde kullanılan diğer kavramlaştırmaları da bu alt süreçlerle ilişkilendiren bir tablo sunar (Gordon, 1964: 68-75). Gordon, bir toplumda asimilasyonun bu yedi alt sürecin oluşması ile gerçekleşeceğini öne sürer. Amerikan toplumunda genel geçer kabul edilen iki farklı senaryo i) ana topluma ve kültüre uyum (*Anglo-conformity*) ii) erime potası (*melting pot*) üzerinden asimilasyonun yedi aşamasının nasıl gerçekleşebileceğine dair bir kurgu sunar. Gordon'ın müdahalesi özellikle kendiliğindenlik bağlamında her kültürel etkileşimin asimilasyon ile sonuçlanmayabileceği yönündedir.

1990'larda asimilasyon kuramlarını yeniden değerlendiren Alba ve Nee, Gordon'a iki temel eleştiri yöneltmektedir. Bunlardan ilki Gordon'ın kuramında asimilasyon sürecinin birey ya da grup düzeyinde ilerlediğine dair belirsizlik olmasıdır. Bazı aşamalar bireye atfedilirken; örneğin ayrımcılığın ve önyargıların kalkması ancak grup düzeyinde mümkün olabilecek süreçlerdir. İkinci eleştiri ise Gordon'ın toplumu iki ana grup üzerinden değerlendirmesidir. Alba ve Nee, bir toplumda ana akım kültürü oluşturan grubun yanı sıra farklı etnik / azınlık gruplarının var olduğunu ve bu gruplar arası ilişkilerin de asimilasyon sürecinde rolü olduğunu belirtmektedir (1997: 830).

Amerikan sosyolojisi odaklı asimilasyon tartışmasında önemli kırılma noktalarından biri de Alejandro Portes ve Min Zhou (1993) tarafından ABD'de ikinci nesil göçmenler üzerine yürütülen bir saha çalışması sonucu geliştirilen parçalı asimilasyon (*segmented assimilation*) kavramıdır. Parçalı asimilasyon kavramı, göçmenlerin uyum gösterecekleri tek bir ana akım toplumsal yapı olmaması ile paralel olarak göçmen gruplarının farklı sınıfsal ve kültürel toplum gruplarına uyum sağladıkları anlamına gelmektedir. Bu farklılaşmada göçmenlerin belli bir grupla uyumlaşmayı tercih etmeleri değil; ten rengi, yerleşim yeri ve ekonomik hareketlilik imkânlarının olup olmaması gibi koşullar belirleyici olmaktadır (Portes ve Zhou, 1993: 81-87).

1960'lardan itibaren değişen siyasi atmosfer ile birlikte hem ABD'de hem de diğer Batılı ülkelerde asimilasyon kavramı ve politikaları gitgide olumsuz çağrışımlar yüklenmiş çoğulculuk (*pluralism*) ve çokkültürlülük (*multiculturalism*) söylemleri güçlenmiştir. Özellikle 1980'ler ve 1990'larda yükselişe geçecek olan bu çoğulcu yaklaşımlar; göçmenler kadar farklı etnik, dini, kültürel kimliklere sahip yurttaşları yani azınlık gruplarını da içeren biçimde tartışılmış ve uygulanmıştır. Çokkültürlülük politikalarının, ortaya çıktıkları dönemin bazı deneyimleri, koşulları ve kabullerinden etkilendiğini öne sürmek mümkündür. Batılı toplumların sömürgecilik, köleleştirme ve Yahudi Soykırımının (*Holokost*) yıkıcılığıyla yüzleşmesi; bir kültürün diğer kültürlere üstün görülmesinin sonuçlarının ne denli anti-demokratik ve insanlık dışı olabileceğini gözler önüne sermiştir. Buna paralel olarak asimilasyon politikalarının da ana akım kültüre benzemeye zorlamak anlamına geldiği fikri gelişmiş ve bunun yerine çoğulcu yaklaşımlar geliştirmenin gerekliliği kabul edilmiştir. Bir toplumda homojen bir kültürel yapıya sahip olmadan da bir arada yaşamının mümkün olduğu öne sürülmüş ve küreselleşmenin hâkim olacağı düşünülen "yeni dünya"da kültürlerin etkileşiminin kaçınılmaz olduğu ve toplumların hâlihazırda kültürel çeşitliliğe sahip olduğunun anlaşılması gerektiği vurgulanmıştır.

Bu düşünce kültürel çeşitliliğin yalnızca varlığının kabulüne değil; korunması ve yaşatılmasının gerekliliğine de işaret etmektedir.

Çokkültürcülük politikaları 1990'lerden itibaren özellikle bazı Avrupa ülkelerinde uygulanmış ve çok sayıda eleştiri de toplamıştır. Bu eleştirilerden biri çokkültürlülük bağlamında kültür kavramının ele alınışının özcü bir yaklaşım olduğunu öne sürmektedir. Özellikle küreselleşme etkilerinin sıkça dile getirildiği böyle bir dönemde farklı kültürlerin birbiri ile etkileşime geçmeyen ayrı parçalar olarak ele alınması eleştirilmektedir. Çokkültürcü politikalara yönelik bir başka eleştiri birey – grup ikilemi üzerinden kurulmaktadır. Grup çıkarlarını desteklemeye çalışırken bireyleri belli kültürel gruplara hapsedilmesi ya da grupların kültürel anlamda yaşaması muhtemel değişim ve dönüşümlerin engellendiği yönünde eleştirilmektedir. Diğer yandan haklar bağlamında düşünüldüğünde devletin yalnızca birey hakları tanıyabileceği, bireylerin özgür biçimde kurumlara, derneklere üye olma ve ayrılma haklarının bulunduğu dikkat çekilerek; bazı durumlarda grup içi kuralların bireylerin sağlık, eğitim vb. haklarına ters düşebileceği ya da grubun yasal olmayan cezalandırma yöntemlerini uygulayabilmesi gibi sonuçların ortaya çıkması konusunda riskler tanımlanmaktadır. Çokkültürcü politikaların grup kültürünü tanıma ve yaşatma yönünde politikalarının bireye zarar verme anlamına gelebileceği durumlar liberal devlet anlayışına da ters düşecektir. Bir diğer eleştiri tanıma siyaseti (*politics of recognition*) ile yeniden dağıtım siyaseti (*politics of redistribution*) arasındaki karşılaştırma üzerinden geliştirilmiştir. Statü eşitsizliğine odaklanan tanıma siyaseti çareyi kültürel ve sembolik değişimde ararken; ekonomik eşitsizlik ve sömürüye odaklanan yeniden dağıtım siyaseti ekonomik yeniden yapılanmayı gerekli görür. Çokkültürcü politikalar tanıma siyasetine verilen önemi artırdığı için diğer eşitsizliklerin gözden kaçtığı ve refah devletinin zayıfladığı eleştirileri yöneltilmektedir. Feminist eleştiri ise grup içi azınlıklara odaklanmaktadır. Grup içi azınlıklar ile kastedilen dini muhalifler, kadınlar, cinsel azınlıklar, çocuklar gibi kişilerdir. Bir kültürel grup, grup içi dayanışma arzusunu bu azınlıkların haklarını ihlal etme pahasına uygulamaya koyabilir. Grupların güçlendirilmesi grup üyeleri üzerindeki baskıyı artırmabileceğinden çeşitli hak kayıplarının söz konusu olabileceğine dikkat çekilmektedir (Song, 2017).

Çokkültürcülük politikaları “farklı kültürler saygı duyma” fikriyle, göçmenlere ilk kez çoğunluk kültürüyle neredeyse eşit tanınma ve kültürünü yaşatma hakkını tanıyan bir yaklaşım olması sebebiyle önemlidir. Ancak bu tanıma göçmenlerin genellikle karşılaştıkları işgücü piyasasına girememe, düşük ücretli ve güvencesiz çalışma, kalifiye eleman çalıştıran sektörler için gerekli eğitim vb. donanımları edinememe, sosyal ve siyasal haklara erişimi mümkün kılacak yasal statülerin veya yurttaşlık edinmenin engellenmesi türünden sorunlarına çözüm sağlayamamaktadır. Diğer yandan “farklılık içinde bir arada yaşama” hedefi birçok örnekte gettolaşma (*ghettoization*), paralel toplumlar (*parallel societies*), ayrımlaşma (*segregation*) veya kendi kendini ayrımlaşma (*self-segregation*) gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Duman, 2011; Erbaş, 2008).

Göçmen politikalarının tarihsel olgusal ve literatürdeki gelişiminden anlaşılacağı üzere göç alan ülkelerde asimilasyon politikasından çoğulcu/çokkültürlü politikalara geçiş yönünde bir eğilim gözlemlenmektedir. “Göçmen ulusu” sınıflandırmasındaki ülkelerden Kanada ve Avustralya’dan farklı olarak ABD’nin yasal düzenleme düzeyinde bir göçmen uyumu politikası bulunmamaktadır ancak yine de çoğulcu ve çokkültürlü yaklaşım söz konusudur (Hollifield vd., 2014: 47-154). Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinden oluşan “göçmen ülkeleri” kategorisinde ise uyum politikalarında farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir (Hollifield vd., 2014: 157-340). Bu

çeşitlilik çoğunlukla göçmenlere statü ve haklar tanınması ve daha sonra yurttaşlığa kabul prosedürleri üzerinden izlenmektedir. Göç kontrol politikaları alanına benzer biçimde göçmen uyumu politikalarında da yakın dönemde göç alan konumuna geçen ülkelerin, vakayı kabul etmemekten kaynaklanan, politika düzeyinde sayılamayacak düzenlemelerle süreci yönetmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir.

5. Sonuç

Geleneksel göç alan ülke tipolojileri ve karşılaştırmalı çalışmalardan yola çıkarak, söz konusu sınıflandırmalarda kullanılan üç ana değişken olan ulus-devlet oluşumu, yurttaşlık rejimi ve göç politikaları ele alınmıştır. Her bir değişken hem tarihsel olgusal hem de akademik literatür içinde kuramsal ve kavramsal gelişimi üzerinden analiz edilmiştir. Bir arada ele alındığında bu üç değişkenin birbiriyle yakından ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu değişkenlerin hem bir ülkenin göç tipolojisini belirlediği hem de göç olgusunun bu değişkenlere etki ettiği, tartışmaya açtığı anlaşılmaktadır.

Meşruiyetini yurttaşlarından alan modern ulus-devletlerin inşa süreci ve kurucu hikayeleri, ülkelerin demografik yapısı ile yakından ilişkilidir. Bazı ülkelerin ulus inşası doğrudan göç ile mümkün olmuşken diğer pek çok örnekte göç, ulus-devlet kimliğine muhalif bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kimlerin göçmen olarak kabul edilebileceği, uyum politikaları ve sonradan gelen nüfusun ulusun bir parçası olup olamayacağına dair yaklaşımlar ulusal kimlik tanımlamalarıyla doğrudan ilgilidir. Teritoryal veya değerler üzerinden tanımlanmış uluslar göçmen kabulü konusunda daha esnek olabilirken; etnisite üzerinden tanımlanmış veya “etnik saflık” iddiası üzerine kurgulanmış uluslarda göçmenlerin “biz”e dâhil edilmesinde zorluklar söz konusu olmaktadır. Göç alan ülke sınıflandırmalarında ulus-devlet kimliğinin çözümlenebilmesi için tarihsel olarak ulus-inşa sürecindeki anayasal ve yasal düzenlemeleri, nüfus hareketliliğini de kapsayabilecek uluslararası anlaşmaları, kurucu mitleri, azınlık tanımlamalarını, ulus kimliğine yönelik politikacı, akademisyen ve entelektüellerin söylemlerini analiz etmek yerinde olacaktır.

Yurttaşlık rejimlerini, ulus-devlet kimliğinin bir sonucu göç politikalarının da belirleyicisi olarak konumlandırmak mümkündür. İçeride kapsayıcı dışa dönük olarak ise dışlayıcı bir kategori olan yurttaşlık, göçmeni bir ülkede yaşayan kişilerden ayıran belki de en önemli statüdür. Bu statünün hangi göçmenlere hangi koşullarda sağlanabileceği ulus-devlet kimliğinin medeni (*civic*) veya etnik (*ethnic*) temelli yurttaşlıkla ilişkisi üzerinden belirlenmektedir. Yurttaşlık rejimi, ulusal kimlikle doğrudan ilgili olduğu için temel ilkeler düzeyinde kolayca değişebilen bir politika alanı değildir. Buradan iki sonuca varmak mümkündür. Yurttaşlık rejimi çoğunlukla ulus-inşa sürecinde biçimlendirilen yapısal bir özellik olduğu için bir ülkenin yurttaşlığa kabul düzenlemeleri, göçmenlere yaklaşımına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Yurttaşlık rejimini belirleyen ana ilkeler kolaylıkla değişmese de özellikle göç nedeniyle bazı düzenlemeler yapılabilmektedir. Bu düzenlemeler belli bir kaynak ülkeden, etnik-dini-mezhep grubundan, eğitim ve/veya uzmanlık alanından vb. kişilerin yurttaşlık başvurusunda bulunabilmesine imkân sağlıyorsa; söz konusu grupların göçünü teşvik eden bir politika alanı olarak değerlendirilebilir. Göç alan ülke sınıflandırmasında yurttaşlık rejiminin *jus sanguinis* ve/veya *jus soli* ilkesine dayanması; ilaveten istisna oluşturan ek yasal düzenlemelerin incelenmesi ülke profilini belirlerken önemli metodolojik araçlardır.

Göç kontrolü ve göçmen uyumu başlıklarında ele alınan göç politikalarının; ulus-devlet oluşumu ve yurttaşlık rejimine kıyasla daha muğlak değişkenler olduğu anlaşılmaktadır. Göç kontrol politikaları ülkeye gelen göçmenleri sayı ve tür bakımından “filtreleme” hususunda yetersiz kalmaktadır. Geleneksel göç alan ülkeler, düzenli göçü tanımlayarak işgücü ve/veya nüfus ihtiyacını karşılarken hem göçe kapalı bir ülke olmadığı iddiasını güçlendirmekte hem de düzensiz göçü sınırlamaya yönelik katı uygulamaları meşrulaştırma aracı olarak kullanmaktadır. Göçmen uyumu politikaları ise çoğu örnekte yazılı düzenleme haline getirilmeyen, ülke içi sosyal ve ekonomik dinamiklere bırakılan bir alandır. Yine de liberal Batılı devletlerin asimilasyon politikalarından çoğulcu ve/veya çokkültürlülük politikalarına yöneldikleri gözlemlenmiştir. Sınıflandırma bakımından ayırım, göç alan ülke olduğunu kabul ederek bu alanı düzenleme çabasında olan ülkeler ile göç aldığı halde “göçmen ülkesi” statüsünü kabul etmemek için yalnızca göçü engelleme yönünde politika ve söylem üreten ülkeler arasındadır. Göç politikası belirlenirken yine ulus-devlet kimliği ve yurttaşlık tanımları tartışmaya açılmaktadır.

Özetle, göç alan ülke tipolojilerini oluşturan ulus-devlet inşası, yurttaşlık rejimi ve göç politikalarının birbiriyle etkileşimli, tarihsel ve kuramsal olarak çeşitli dönüşümlerden geçmiş değişkenler olduğu anlaşılmaktadır. Bu kavramlar hemen her ulus-devlet ile ilişkilendirilebilecek metodolojik araçlardır. Mevcut tipolojilere uymayan ülkeleri bu metodolojik araçlarla incelemek yoluyla, göçün değişen türleri ve coğrafyalarını göç araştırmaları kuramları ile ilişkilendirebilmek mümkün görünmektedir. Söz konusu değişkenler bir ülkenin göç dinamiklerini belirlerken, göçün kendisinin de bu değişkenleri tartışmaya açtığı ve değiştirdiği örnekler olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan birçok göç alan ülkenin zaman içinde karşılaştığı değişim göz önünde bulundurularak yeniden değerlendirilmeleri de mümkün görünmektedir.

Kaynakça

- Alba, R. D.; Nee, V. (1997), "Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration", *The International Migration Review*, Vol. 31, No. 4: 826-874.
- Balibar, E. (1988), "Propositions on Citizenship", *Ethics*, Vol. 98, No. 4: 723-730.
- Bellamy, R. (2008), *Citizenship: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Bloemraad, I., Korteweg, A.; Yurdakul, G. (2008), "Citizenship and Immigration: Multiculturalism, Assimilation, and Challenges to the Nation-State", *Annual Review of Sociology*, Vol. 34, No. 1: 153-179.
- Boucher, A.; Gest, J. (2015), "Migration Studies at a Crossroads: A Critique of Immigration Regime Typologies", *Migration Studies*, Vol. 3, No. 2: 182-198.
- Brubaker, R. (1992), *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Cambridge: Harvard University Press.
- Callinicos, A. (2022), *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*, Çev: Yasemin Tezgiden, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castles, S. (1995), "How Nation-States Respond to Immigration and Ethnic Diversity", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 21, No. 3: 293-308.
- Castles, S. (2004a), "The Factors That Make and Unmake Migration Policies", *The International Migration Review*, Vol. 38, No. 3: 852-884.
- Castles, S. (2004b), "Why Migration Policies Fail", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 27, No. 2: 205-227.
- Castles, S.; Davidson, A. (2000), *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*, New York: Routledge.
- Castles, S.; Miller, M. J. (2008), *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, Çev. B. U. Bal & İ. Akbulut, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Czaika, M.; De Haas, H. (2013), "The Effectiveness of Immigration Policies", *Population Council*, Vol. 39, No. 3: 487-508.
- De Haas, H.; Czaika, M.; Flahaux, M. L.; Mahendra, E.; Natter, K.; Vezzoli, S.; Villares-Varela, M. (2019), "International Migration: Trends, Determinants, and Policy Effects", *Population and Development Review*, Vol. 45, No. 4: 885-922.
- Duman, B. (2011), "Çokkültürlülüğten Ricat mı?", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Vol. 3, No. 23: 207-239.
- Erbas, H. (2008), "Identity Dilemma: Gender and a Sense of Belonging or of Alienization", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Vol. 48, No. 1: 1-26.
- Erbas, H. (2009), *Küreselleşme, Kapitalizm ve Toplumsal Dönüşümler*, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Erbas, H. (2019), *Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler: Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Freeman, G. P. (1995), "Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States", *The International Migration Review*, Vol. 29, No. 4: 881-902.
- Gordon, M. M. (1961), "Assimilation in America: Theory and Reality", *Daedalus*, Vol. 90, No. 2: 263-285.
- Gordon, M. M. (1964), *Assimilation in American Life the Role of Race, Religion, and National Origins*, Cambridge: Oxford University Press.
- Heater, D. (2004), *A Brief History of Citizenship*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hollifield, J.; Martin, P. L.; Orrenius, P. (2014), *Controlling Immigration: A Global Perspective*, California: Stanford University Press.
- Isin, E. F.; Turner, B. S. (2002), *Handbook of Citizenship Studies*, London: Sage.
- Joppke, C. (1999), *Immigration and the Nation-State: The United States, Germany, and Great Britain*, New York: Oxford University Press.
- Kartal, F. (Ed.), (2010), *Yurttaşlık Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: TODAİE.

- Keely, C. B. (1996), "How Nation-States Create and Respond to Refugee Flows" *International Migration Review*, Vol. 30, No. 4: 1046-1066.
- Kohn, M. L. (1987), "Cross-National Research as an Analytic Strategy: American Sociological Association, 1987 Presidential Address", *American Sociological Review*, Vol. 52, No. 6: 713-731.
- Marshall, T. H. (1950), *Citizenship and Social Class and Other Essays*, Cambridge: The Syndics Of The Cambridge University Press.
- Massey, D. S. (1999), "International Migration at the Dawn of the Twenty-First Century: The Role of the State", *Population and Development Review*, Vol. 25, No. 2: 303-322.
- Massey, D. S., Durand, J.; Pren, K. A. (2016), "Why Border Enforcement Backfired", *American Journal of Sociology*, Vol. 121, No. 5: 1557-1600.
- McAuliffe, M.; Triandafyllidou, A. (2021), *World Migration Report 2022*, Geneva: International Organization for Migration (IOM).
- Meyers, E. (2000), "Theories of International Immigration Policy-A Comparative Analysis", *The International Migration Review*, Vol. 34, No. 4: 1245-1282.
- Özkazanç, A. (2009), "Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-liberalizm Sorunu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Vol. 64, No. 1: 247-274.
- Park, R. E.; Burgess, E. W. (1921), *Introduction to the Science of Sociology*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Portes, A.; Zhou, M. (1993), "The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 530, No. 1: 74-96.
- Riesenberg, P. N. (1992), *Citizenship in the Western Tradition: Plato to Rousseau*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Sassen, S. (1996), "Beyond Sovereignty: Immigration Policy Making Today", *Social Justice*, Vol. 23, No. 3: 9-20.
- Schuck, P. H. (2002), "Liberal Citizenship", (Ed.) E. F. Isin & B. S. Turner, *Handbook of Citizenship Studies* London: Sage Publications: 131-144.
- Smith, R. M. (2001), "Citizenship and the Politics of People-Building", *Citizenship Studies*, Vol. 5, No. 1: 73-96.
- Song, S. (2017), "Multiculturalism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017), (ed.) Edward N. Zalta, URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/multiculturalism/>>. (Erişim: 01.11.2023).
- Steiner, N. (2009), *International Migration and Citizenship Today*, Abingdon: Routledge.
- Turner, B. S. (1990), "Outline of a Theory of Citizenship", *Sociology*, Vol. 24, No. 2: 189-217.
- Turner, B. S. (1997), "Citizenship Studies: A General Theory", *Citizenship Studies*, Vol. 1, No. 1: 5-18.
- Voutira, E. (2012), "Jus Sanguinis and Jus Soli: Aspects of Ethnic Migration and Immigration Policies in EU States: European Perspectives", *An Introduction to International Migration Studies*, (Ed. M. Martiniello & J. Rath), Amsterdam: Amsterdam University Press: 131-154.
- Weil, P. (2001), "Access to Citizenship: A Comparison of Twenty-Five Nationality Laws", *Citizenship Today: Global Perspectives and Practices*, (Ed. T. A. Aleinikoff & D. Klusmeyer), Washington D.C.: Brookings Institution Press: 17-35.
- Wimmer, A.; Feinstein, Y. (2010), "The Rise of the Nation-State across the World, 1816 to 2001", *American Sociological Review*, Vol. 75, No. 5: 764-790.
- Zolberg, A. R. (1978), "International Migration Policies in a Changing World System", *Human Migration: Patterns and Policies*, (Ed. W. H. I McNeil & R. S. Adams), Indiana: Indiana University Press: 241-286.
- Zolberg, A. R. (1981), "International Migrations in Political Perspective", *International Migration Review*, Vol. 15, No. 1: 3-27.

Extended Summary

Methodological Framework Analysis for Migration Receiving Country Classification

The criticism towards the theories of migration studies stems from the limited geographical coverage of the existing approaches. The vast majority of the immigration literature is created for the traditional immigrant-receiving countries and by the researchers of the same group of countries, which results in a partially narrow perspective. This limitation became more visible as the migration trends began to change rapidly in the last decades. Human mobility has increased in number and diversified from conventional types, routes and destinations. As a result of global inequalities and regional instabilities, new migration patterns are conceptualized with mass displacement and flow of people. In some cases, millions of displaced people moved to a neighboring country seeking asylum in a span of a few years. On the other hand, the traditional "East" to "West" or "Global South" to "Global North" routes of human mobility have begun to change in relation to the diversification of migration reasons and types.

Monitoring reports of international organizations also show that developing countries such as Turkey have been receiving mass numbers of people. Those countries have traditionally been classified as "source countries" or "countries of emigration". The factual change is accompanied by an increasing research interest in new migration cases and the new immigrant-receiving countries as fields for research. However, the research endeavors are partly handicapped because of the limitations of migration studies. The new immigrant-receiving countries are not classified within existing immigration regime typologies. Therefore, some methodological problems arise in associating field studies with the further conceptual and theoretical literature. Cross-national studies are also restricted by the absence of definitive categories for the new countries of immigration.

In the form of a small step to overcome the aforementioned methodological deficits this article aims at analyzing existing typologies. Three commonly used variables in the existing classification of immigrant receiving countries are: i) nation-state formation and national identity ii) citizenship regimes and iii) immigration policies (immigration control policies and immigrant integration policies). These three concepts are examined with factual historical and conceptual developments with an interdisciplinary approach. Moreover, the concepts are located within migration dynamics and reveal diverse experiences about immigrant reception. The purpose of this mere decomposition of immigrant regime typologies is to create space for new immigrant receiving countries to fit in.

The formation process and founding narratives of modern nation-states are closely related to the demographic structure of the countries because different than earlier forms of state; nation-states owe their legitimacy to the people of the land. In some cases, immigration is the founding phenomenon of the nation-building process but in many other cases immigration stands as a threat against the integrity and identity of the nation-state. Therefore, national identity definitions and founding myths are directly linked with a country's general attitude towards immigration and integration capability for new people. Nations defined on the basis of a value system or territory tend to be more flexible and inclusive of immigration. On the other hand, nations defined by ethnicity or claiming "ethnic purity" may face difficulties in accepting "foreigners" into "us". In order to observe the nation-state identity in immigrant-receiving country classifications, the constitutional and legal regulations in the historical nation-building process, international agreements which may include population mobility, founding myths, minority definitions, and the discourses of politicians, academics and intellectuals regarding the national identity constitute the major sources to address.

The concept of citizenship is as old as the Western political thought. The first emergence of citizenship dates back to the Ancient Greece. The concept has evolved throughout history as states, legitimacy and populations changed. The modern form of the citizenship was shaped by the philosophers of social contract during eighteenth century. Regarding immigration, it is possible to position citizenship regimes as a result of nation-state identity and as a determinant of immigration policies. Citizenship, which is an internally inclusive and externally exclusive category, is probably the most important status that distinguishes immigrants from the nationals of a country. Civic or ethnic-based citizenship defines how this status may be granted to the newcomers. The basic principles granting citizenship by birth are *jus sanguinis* and/or *jus soli*. Naturalization regulations may also vary depending on the citizenship regime. The legal regulations set the boundaries of citizenship acquisition for immigrants and their children. Hence, it is possible to claim that citizenship regimes are important structural features of a country and her approach to immigration. Main principles remaining the same, immigration related regulations may also tell a lot about the naturalization processes. These regulations may be encouraging or discouraging for particular source country nationals, ethnic-religious-sectarian groups, fields of education and/or expertise. By doing so, the desired/undesired immigration is defined on paper. Briefly, the citizenship regime based on *jus sanguinis* or *jus soli* or both principles is a determinant variable for the immigrant-receiving country classifications. It is also necessary to examine modifying legal regulations, which constitute exceptions, as significant methodological tools when determining the country profile.

Immigration policies are discussed under two subsections: immigration control policies and immigrant integration policies. Immigration policy is a more ambiguous variable compared to nation-state formation and citizenship regimes. Immigration control policies are mostly insufficient to "filter" immigrants coming to the country in terms of number and type. Traditional countries of immigration meet their labor and/or population needs by defining regular immigration. The existence of a framed immigration policy both strengthens the claim that the country is not closed to immigration and also legitimizes strict practices to limit irregular immigration. Immigrant integration policies, in most cases, are not written regulations in the form of a legal paper. Integration of immigrants is left to social and economic dynamics in the given society. Nevertheless, it is observed that liberal Western states have moved away from assimilation policies towards pluralist and/or multiculturalist policies. The distinction of classification is between countries that accept and try to regulate immigration and the countries that produce policies and discourse solely to prevent immigration in order not to accept the status of "immigrant country" even though they receive immigrants. In determining immigration policy, nation-state identity and definitions of citizenship are again brought up for discussion.

To sum up, the variables constituting immigration regime typologies are nation-state formation, citizenship regime and immigration policies. All concepts have evolved through history and have been redefined by scholars. These methodologically useful, interacting and interrelated variables may be tailored for every nation-state to fit in and thus, scholar work in new immigrant-receiving countries may connect cumulatively to the immigration theory.